

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΕΘΝΕΣ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ & ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Ζητήματα ερμηνείας και εφαρμογής της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ σχετικά με το
δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών και του νόμου
ενσωμάτωσης (Ν. 4236/2014)**

**Χριστιάνα Μπίμπο
Α.Μ. 1220 Μ 046**

**Επιβλέπουσα καθηγήτρια
Όλγα Τσόλκα**

Αθήνα, 2021

Τριμελής Επιτροπή

Όλγα Τσόλκα, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου, Δικηγόρος

Δημήτριος Γιαννουλόπουλος, Πρόεδρος και Καθηγητής του Τμήματος Νομικής του Goldsmiths, University of London

Δομίνικος Αρβανίτης, Δρ. Ευρωπαϊκού Δικαίου

Copyright © Χριστιάνα Μπίμπο, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της πτυχιακής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς την συγγραφέα.

Η έγκριση διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέως.

Με ατομική μου ευθύνη και γνωρίζοντας τις κυρώσεις (3), που προβλέπονται από τις διατάξεις της παρ. 6 του άρθρου 22 του Ν. 1599/1986, δηλώνω ότι:

Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιεί πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι η εργασία μου αποτελεί προϊόν λογοκλοπής ή προϊόν τρίτων

Συντομογραφίες

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΔΕΕ: Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΣΕΕ: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΣΛΕΕ: Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΧΘΔΕΕ: Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΔΑ: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΔΔΑ: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Ε.Ε.Σ: Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης

ΚΠΔ: Κώδικας Ποινικής Δικονομίας

ΧΕΑΔ: Χώρος Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
Η ΟΔΗΓΙΑ 2012/13/ΕΕ ΓΙΑ ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ: ΝΟΜΙΚΗ ΒΑΣΗ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ	
1. Επί της αρμοδιότητας της ΕΕ για τη θέσπιση κοινών ελάχιστων κανόνων στον τομέα των δικαιωμάτων των προσώπων στην ποινική διαδικασία.....	7
1.1. Η «διευκόλυνση» της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων.....	7
1.2. Η πορεία προς τον «Οδικό Χάρτη» για την ενίσχυση των δικονομικών δικαιωμάτων.....	15
2. Σκοπός και κανονιστικό πλαίσιο της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ.....	18
2.1. Σκοπός θέσπισης της Οδηγίας.....	18
2.2. Τα επιμέρους δικαιώματα της Οδηγίας.....	19
3. Η σχέση των «κοινών ελάχιστων κανόνων» της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ με τον ΧΘΔΕΕ και την ΕΣΔΑ.....	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΑ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ	
1. Κανονιστικό περιεχόμενο και ζητήματα ερμηνείας του άρθρου 3 της Οδηγίας.....	23
2. Συμβατότητα με το σύστημα της ΕΣΔΑ.....	27
3. Η ενσωμάτωση του άρθρου 3 της Οδηγίας στην ελληνική έννομη τάξη και τα εντεύθεν ζητήματα ερμηνείας κι εφαρμογής.....	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΟΙΝΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	
1. Κανονιστικό περιεχόμενο και ζητήματα ερμηνείας του άρθρου 6 της Οδηγίας.....	33

1.1. Επί του βασικού δικαιώματος κατ' άρθρο 6 παρ. 1 και 3.....	33
1.2. Επί της «μεταβολής της κατηγορίας» κατ' άρθρο 6 παρ. 4.....	39
2. Συμβατότητα με το σύστημα της ΕΣΔΑ.....	41
3. Η σταδιακή ενσωμάτωση του άρθρου 6 της Οδηγίας στην ελληνική έννομη τάξη και τα εντεύθεν ζητήματα ερμηνείας κι εφαρμογής.....	43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΤΟ ΥΛΙΚΟ ΤΗΣ ΔΙΚΟΓΡΑΦΙΑΣ

1. Κανονιστικό περιεχόμενο και ζητήματα ερμηνείας του άρθρου 7 παρ. 1 και της Οδηγίας.....	47
2. Περιορισμοί του δικαιώματος κατ' άρθρο 7 παρ. 4 της Οδηγίας.....	49
3. Συμβατότητα με το σύστημα της ΕΣΔΑ.....	51
4. Ενσωμάτωση του άρθρου 7 της Οδηγίας στην ελληνική έννομη τάξη και τα εντεύθεν ζητήματα ερμηνείας κι εφαρμογής.....	53

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ

1. Η προστιθέμενη αξία της Οδηγίας.....	55
1.1. Σε σχέση με το «σύστημα της ΕΣΔΑ».....	55
1.2. Σε σχέση με την «Εθνική Νομοθεσία».....	58
2. Η προστιθέμενη αξία της νομολογίας του ΔΕΕ.....	59
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ.....	61

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται ζητήματα ερμηνείας και εφαρμογής της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών και του Ν. 4236/2014, με τον οποίο η Οδηγία ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη. Το δικαίωμα ενημέρωσης των υπόπτων και κατηγορουμένων δεν κατοχυρώνεται ρητά στα κείμενα των Καταστατικών Χαρτών, της ΕΣΔΑ και του ΧΘΔΕΕ, με εξαίρεση μια ειδικότερη πτυχή του, το δικαίωμα ενημέρωσης για την κατηγορία που κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 παρ. 3 περ. α' της ΕΣΔΑ. Αναγνωρίζεται, όμως, από την πλούσια νομολογία του ΕΔΔΑ επί των άρθρων 5 της ΕΣΔΑ, για το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια και 6 της ΕΣΔΑ, για το δικαίωμα στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης. Τόσο η ΕΣΔΑ, όσο και η απορρέουσα από αυτήν νομολογία εντάσσονται στις πηγές του ενωσιακού δικαίου και συμβάλουν στη διαμόρφωση των γενικών αρχών του και στην ερμηνεία του ΧΘΔΕΕ κατ' άρθρο 52 παρ. 3, όπου και επιβάλλεται η ομοιογένεια των δυο καταστατικών κειμένων, στην περίπτωση που δικαιώματα του Χάρτη αντιστοιχούν σε δικαιώματα της ΕΣΔΑ.

Η διαμόρφωση του τελικού κειμένου της Οδηγίας είναι εμπνευσμένη εξ ολοκλήρου από το σύστημα της ΕΣΔΑ και διασφαλίζεται, όπως θα αναδειχθεί στις οικείες ενότητες, η απαιτούμενη συμβατότητα μεταξύ της ΕΣΔΑ και του ΧΘΔΕΕ. Σκοπός της Οδηγίας είναι η θέσπιση κοινών ελάχιστων κανόνων σε ό,τι αφορά το δικαίωμα ενημέρωσης και τις επιμέρους πτυχές του, ώστε να καθιερωθεί ένα minimum προστασίας αυτών, κοινό σε όλα τα κράτη μέλη. Η θέσπιση κοινών κανόνων θα συμβάλει στην τόνωση της εμπιστοσύνης του ενός κράτους μέλους προς το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης του άλλου και κατ' επέκταση στην αύξηση της αποτελεσματικότητας της δικαστικής συνεργασίας, σε κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

Αρχικά, γίνεται αναφορά στην αρμοδιότητα της Ένωσης για τη θέσπιση κοινών ελάχιστων κανόνων στον τομέα των δικονομικών δικαιωμάτων. Εν προκειμένω, επισκοπείται συνοπτικά η αναγνώριση και κανονιστική σημασία της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης, από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1997) έως τη Συνθήκη της Λισαβώνας, ιδιαίτερα δε η λειτουργική σημασία που έχει για την εφαρμογή της η έκδοση Οδηγιών στον τομέα των δικονομικών δικαιωμάτων των υπόπτων και κατηγορουμένων. Εν συνεχεία, η μελέτη επικεντρώνεται στην νομοθετική πορεία που ακολούθησαν τα όργανα της Ένωσης μέχρι τη θέσπιση της υπό εξέταση Οδηγίας, στο

σκοπό και το γενικό κανονιστικό της πλαίσιο καθώς και στη συσχέτιση αυτής με την ΕΣΔΑ και τον ΧΘΔΕΕ.

Τα επόμενα κεφάλαια είναι αφιερωμένα στις επιμέρους πτυχές του δικαιώματος ενημέρωσης, με έμφαση στα σημεία που χρήζουν ερμηνείας και ενδεχομένως καταστήσουν πιο περίπλοκη την εφαρμογή των οικείων κανόνων και οδηγήσουν στην υιοθέτηση διαφορετικών επιπέδων προστασίας ή πρακτικών στα κράτη μέλη. Η εξέταση του εκάστοτε δικαιώματος βαίνει παράλληλα με την εξέταση των προβλέψεων της ΕΣΔΑ, της νομολογίας του ΕΔΔΑ καθώς και της ενσωμάτωσης αυτού στην ελληνική έννομη τάξη.

Τέλος, επιχειρείται η αξιολόγηση της προστιθέμενης αξίας της Οδηγίας σε σχέση με το σύστημα της ΕΣΔΑ και την εθνική νομοθεσία, καθώς και της συμβολής της νομολογίας του ΔΕΕ στην επίλυση ζητημάτων ερμηνείας που μέχρι στιγμής έχουν ανακύψει μέσα από την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η Οδηγία 2012/13/ΕΕ για το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών: Νομική βάση, σκοπός και επισκόπηση του κανονιστικού περιεχομένου

1. Επί της αρμοδιότητας της ΕΕ για τη θέσπιση κοινών ελάχιστων κανόνων στον τομέα των δικαιωμάτων των προσώπων στην ποινική διαδικασία

1.1. Η «διευκόλυνση» της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων

Ο στόχος που τέθηκε με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997) αναφορικά με την ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, συνδέθηκε λειτουργικά και με την αποτελεσματική ανάπτυξη της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις¹. Η τελευταία οικοδομήθηκε, σύμφωνα με την πολιτική απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Τάμπερε (1999), επί τη βάσει της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων, η οποία αποτελεί τον «ακρογωνιαίο λίθο» της ποινικής δικαστικής συνεργασίας, όπως διακηρύχθηκε κατά την ως άνω σύνοδο².

Πρόκειται για μια αρχή που αναγνωρίστηκε νομολογιακά με την απόφαση του ΔΕΚ C-120/1978 της 20.02.1979 (Cassis de Dijon) και καθιερώθηκε αρχικά στο πεδίο της εσωτερικής αγοράς. Στην απόφαση αυτή το ΔΕΚ έκρινε ότι «...στο άρθρο 30 της Συνθήκης ο όρος μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εισαγωγών έχει την έννοια ότι εμπίπτει επίσης στην προβλεπόμενη από αυτή τη διάταξη απαγόρευση ο καθορισμός ελάχιστης περιεκτικότητας σε οινόπνευμα για τα οινοπνευματώδη ποτά που προορίζονται για κατανάλωση, η οποία επιβάλλεται από τη

¹ G. Vermeulen, L. Van Puyenbroeck, Approximation and mutual recognition of procedural safeguards of suspects and defendants in criminal proceedings throughout the European Union, EU and International Crime Control. Topical Issues, 2010, σελ. 43, διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/294583256_Approximation_and_mutual_recognition_of_procedural_safeguards_of_suspects_and_defendants_in_criminal_proceedings_throughout_the_European_Union.

² Συμπεράσματα της Προεδρίας, κατά τη σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Τάμπερε, την 15/16.10.1999 αριθμ. 33.

νομοθεσία κράτους μέλους, όταν πρόκειται για εισαγωγή οινοπνευματωδών ποτών που έχουν παραχθεί νόμιμα και διατεθεί στο εμπόριο σε άλλο κράτος μέλος»³. Έτσι, οι τεχνικές προδιαγραφές που τίθενται από ένα κράτος μέλος δεν αποτελούν πρόσκομμα στην ελεύθερη κυκλοφορία των προϊόντων, εφόσον αυτά πληρούν τις αντίστοιχες τεχνικές προδιαγραφές του κράτους μέλους εξαγωγής αυτών. Με τον τρόπο αυτό το ΔΕΚ αξιοποίησε την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης για την ανάπτυξη και ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς, χωρίς να χρειαστεί να καταφύγει σε άλλα μέτρα, όπως στην εναρμόνιση της νομοθεσίας των κρατών μελών⁴.

Στον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης, τα «*παραδοσιακά εργαλεία της δικαστικής συνδρομής*»⁵, όπως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Εκδόσεως του 1957 και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Αμοιβαίας Δικαστικής Συνδρομής σε Ποινικές υποθέσεις του 1959, δεν ανταποκρίνονταν πλέον επαρκώς στις ανάγκες της δικαστικής συνεργασίας. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τα πρακτικά προβλήματα που ανέκυπταν λόγω της διαφορετικότητας των νομικών συστημάτων των κρατών μελών, κατέστησαν την επέκταση της εφαρμογής της αμοιβαίας αναγνώρισης στον ποινικό χώρο επιβεβλημένη⁶. Λόγω ακριβώς αυτής της ανομοιομορφίας των νομικών συστημάτων των κρατών μελών αφ' ενός και της κατάργησης των εσωτερικών συνόρων αφ' ετέρου, το διασυνοριακό έγκλημα άκμαζε, με τους εγκληματίες να εκμεταλλεύονται την ελευθερία κινήσεως προς το σκοπό αποφυγής των ποινικών κυρώσεων ή εύρεσης του ευνοϊκότερου για αυτούς δικαστικού συστήματος⁷. Έτσι, η βούληση για αποτελεσματικότερη και αποδοτικότερη δικαστική συνεργασία, με απώτερο σκοπό τη δημιουργία ενός γνήσιου ευρωπαϊκού χώρου ποινικής δικαιοσύνης, ενισχυόταν ολοένα και περισσότερο.⁸

Ενόψει αυτής της πραγματικότητας, τα όργανα της Ένωσης προχώρησαν άμεσα στην οριοθέτηση του κατάλληλου πλαισίου για τη λήψη μέτρων υλοποίησης της

³ Σκέψη 14 της απόφασης C-120/1978 της 20.02.1979.

⁴ Γ. Αργυρός, 2015, Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Εσωτερικής Αγοράς: Οι Θεμελιώδεις Οικονομικές Ελευθερίες, (ηλεκτρ. βιβλ.), Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, σελ. 23-24, διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/4169>.

⁵ Μ. Καϊάφα- Γκμπάντι, σε: Μ. Καϊάφα Γκμπάντι/Θ. Παπακυριάκου, Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2019, σελ. 175-178.

⁶ Ι. Κυριτσάκη, Η πρακτική εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης στο πεδίο της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις, ΠοινΔικ 2009/759.

⁷ S. Alegre, M. Leaf, Mutual Recognition in European Judicial Cooperation: A step too far too soon? Case study-the European Arrest Warrant, European Law Journal, Vol. 10, No. 2, March 2004, σελ. 200-202.

⁸ Συμπεράσματα της Προεδρίας, κατά τη σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Τάμπερε, την 15/16.10.1999 αριθμ. 33

αμοιβαίας αναγνώρισης. Δεν επρόκειτο, όμως, για μια απλή διαδικασία. Σε αντίθεση με το χώρο της εσωτερικής αγοράς και τις προϋποθέσεις για την ελεύθερη κυκλοφορία των αγαθών, η «κυκλοφορία των δικαστικών αποφάσεων» από κράτος σε κράτος ενείχε δυσκολίες που συνδέονταν πρωτίστως με την εθνική κυριαρχία των κρατών⁹, δεδομένου ότι, προϋπέθετε την αναγνώριση από ένα κράτος μέλος των αποτελεσμάτων απόφασης εκδοθείσας από άλλο κράτος μέλος, ως ισοδύναμων¹⁰. Αυτό αποτελεί συγχρόνως το περιεχόμενο αλλά και το αποτέλεσμα της αμοιβαίας αναγνώρισης. Κάθε κράτος μέλος αντισταθμίζει έτσι την απώλεια μέρους της κυριαρχίας του αναμένοντας ότι και η δική του απόφαση θα τύχει αναγνώρισης, ακόμη και αν η υπό κρίση περίπτωση δεν αντιμετωπίζεται με τον ίδιο ή παρόμοιο τρόπο στο κράτος αναγνώρισης και εκτέλεσης της απόφασης. Όπως σχετικά υποστηρίζεται, η έννοια της αναγνώρισης αναφέρεται στην αναγνώριση της συμβατότητας, της ισοδυναμίας και συνεπώς της αποδοχής του έτερου νομικού συστήματος¹¹. Ενώ, η έννοια της αμοιβαιότητας αναφέρεται στην ανακατανομή της κυριαρχικής εξουσίας κατά τρόπο ταυτόχρονο και αμοιβαίο¹².

Από τα ανωτέρω διαλαμβανόμενα παρατηρείται ότι πρόκειται για μια περίπλοκη έννοια σε ό,τι αφορά τη φύση και την πρακτική εφαρμογή της και γίνεται αντιληπτό γιατί έχει προβληματίσει εντόνως τη Θεωρία. Η συζήτηση γύρω από αυτήν επικεντρώνεται κυρίως στη φύση της, με τους πολιτικούς επιστήμονες να την χαρακτηρίζουν ως ένα «τύπο διεθνικής διακυβέρνησης» και τους νομικούς να κάνουν λόγο για ένα «ρυθμιστικό μοντέλο» διαχείρισης της διαφορετικότητας των εθνικών συστημάτων των κρατών μελών προς το σκοπό επίτευξης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και δη στον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης¹³.

⁹ Van Puyenbroeck, L., & Vermeulen, G. Towards minimum procedural guarantees for the defence in criminal proceedings in the EU, *International and Comparative Law Quarterly*, 60(4), Cambridge Journals, 2011, σελ. 1019-1020.

¹⁰ Ειδικότερα, κατά την Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (Commission 2000, 495 τελικό σελ. 4) αναφέρεται ότι «Η αμοιβαία αναγνώριση αποτελεί ευρέως αναγνωρισμένη αρχή, η οποία στηρίζεται στην ιδέα ότι, ακόμα και αν κάποιο άλλο κράτος μέλος δεν αντιμετωπίζει δεδομένη υπόθεση κατά ταυτόσημο ή ανάλογο τρόπο με το κράτος του ενδιαφερομένου, τα αποτελέσματα είναι τέτοια ώστε να θεωρούνται ισοδύναμα των αποφάσεων του κράτους του ενδιαφερομένου».

¹¹ K. Nikolaidis, G. Shaffer, *Transnational Mutual Recognition Regimes: Governance without Global Government*, *Law and Contemporary Problems* 68 (2005), σελ. 266 επ.

¹² Ο. Τσόλκα, σε: Ο. Τσόλκα/Δ. Αρβανίτης, *Εισαγωγικές Παρατηρήσεις Άρθρα 1-13 Ν. 4489/2017, Ειδικοί Ποινικοί Νόμοι, Ευρωπαϊκή Εντολή Έρευνας (I)*, Επιμ. Σ. Παύλου/Θ. Σάμιος, Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2021, πλαγ. 44-45.

¹³ Ο. Τσόλκα, *Αμοιβαία αναγνώριση ποινικών αποφάσεων και προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων εντός του «χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης» της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, ΠoinXp ΞΗ/2018, σελ. 425.

Κατά τον Μυλωνόπουλο, η αμοιβαία αναγνώριση αποτελεί «πολιτική», η οποία όμως «δεν πρέπει να επιδιώκεται έναντι οιαδήποτε τιμήματος, προ παντός δε όχι επί βλάβη σημαντικών και γνησίων αρχών του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης»¹⁴. Κατά την Τσόλκα, πρόκειται για μια από τις δομικές ή συστημικές αρχές της Ένωσης, η οποία «διασταυρώνεται, όχι υποχρεωτικά πάντα υπό συγκρουσιακούς όρους¹⁵, με εκείνες τις γενικές αρχές του ενωσιακού δικαίου που απορρέουν από την αρχή του κράτους δικαίου, όπως είναι τα θεμελιώδη δικαιώματα»¹⁶. Η σχετική προβληματική ανακύπτει καθότι εξαρχής η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης έθεσε ζητήματα, τα οποία έρχονταν σε αντίθεση με βασικές παραδοχές και αρχές της ποινικής θεωρίας, όπως είναι για παράδειγμα, η αρχή του διττού αξιοποίνου. Ενόψει δηλαδή της εφαρμογής της αμοιβαίας αναγνώρισης, το εκάστοτε κράτος μέλος πιθανόν να ενεργοποιούσε τον μηχανισμό ποινικής καταστολής του για πράξη που δεν θεωρείτο αξιόποινη σε αυτό¹⁷.

Κατά τη λογική των οργάνων της Ένωσης, τόσο η υιοθέτηση, όσο και η πρακτική εφαρμογή της αμοιβαίας αναγνώρισης ερείδονται στη βάση μιας δεδομένης αμοιβαίας εμπιστοσύνης¹⁸ των κρατών μελών, η οποία πηγάζει από το κοινό αξιακό τους σύστημα, δηλαδή την κοινή δέσμευσή τους από τις αρχές της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου, του σεβασμού των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁹, καθώς και της κοινής δέσμευσής τους από την ΕΣΔΑ.

Πρώτο μέτρο εφαρμογής αυτής αποτέλεσε η Απόφαση-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης²⁰, η οποία όπως έχει υποστηριχθεί, προώθησε

¹⁴ Χ. Μυλωνόπουλος, Το Ευρωπαϊκό Ποινικό Δίκαιο μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, διαθέσιμο στο: <http://www.mylonopoulos.gr/publication/article/49/to-eyropaiko-poiniko-dikaio-meta-ti-synthiki-tis-lisavonas.html>.

¹⁵ Λαμβανομένης υπόψη της αρχής ne bis in idem υπό τη διεθνική της διάσταση.

¹⁶ Ο. Τσόλκα, Σημειώσεις μαθήματος «Βασικές έννοιες και θεσμοί του Ευρωπαϊκού Ποινικού Δικαίου, Α' Εξάμηνο, ΠΜΣ «Ευρωπαϊκό Ποινικό Δίκαιο και Πολιτική», έτος 2020, σελ. 21

¹⁷ Μ. Καϊάφα- Γκιμπάντι, ό.π, 2019, σελ. 179 επ.

¹⁸ Η έννοια της δεδομένης αμοιβαίας εμπιστοσύνης περιγράφεται και στη Γνωμοδότηση 2/13, της 18.12.2014 του ΔΕΕ, όπου στη σκέψη 192 ρητώς αναφέρεται ότι «Τα κράτη μέλη, όταν θέτουν σε εφαρμογή το δίκαιο της Ένωσης, είναι δυνατό να υποχρεωθούν, δυνάμει του δικαίου αυτού, να εκλάβουν ως δεδομένο τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων από τα λοιπά κράτη μέλη, με αποτέλεσμα να μην έχουν τη δυνατότητα όχι μόνο να απαιτήσουν από κάποιο άλλο κράτος μέλος να εφαρμόσει εθνικό επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων υψηλότερο από το επίπεδο προστασίας που εγγυάται το δίκαιο της Ένωσης, αλλά επίσης, πλην εξαιρετικών περιπτώσεων, να ελέγχουν αν το άλλο κράτος μέλος έχει σεβαστεί, στη συγκεκριμένη περίπτωση τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνει η Ένωση».

¹⁹ Αξίες που αποτυπώνονται πλέον ρητά στο άρθρο 2 ΣΕΕ και που μαρτυρούν την μετάβαση από την οικονομική ένωση στην πολιτική ένωση, βλ. Ν. Κανελλοπούλου-Μαλούχου, Η χειραφέτηση της Ευρώπης, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2012, σελ. 83-88, με περαιτέρω παραπομπές.

²⁰ Σύμφωνα με τις αιτιολογικές σκέψεις 5 και 7 της αποφάσεως-πλαίσιου 2002/584 στόχος των νομοθετών της Ένωσης ήταν η αντικατάσταση του πολυμερούς συστήματος εκδόσεως, το οποίο είχε δημιουργηθεί επί τη βάση της ευρωπαϊκής σύμβασης εκδόσεως της 13^{ης} Δεκεμβρίου 1957, με ένα νέο

την αυτοματοποιημένη αμοιβαία αναγνώριση επί τη βάσει μιας «τυφλής εμπιστοσύνης».²¹ Για το λόγο αυτό διατυπώνονταν επιφυλάξεις σχετικά με τους κινδύνους που ενείχε η εφαρμογή της αρχής στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και για τη συνοχή των ποινικών συστημάτων των κρατών μελών²². Οι σχετικές επιφυλάξεις άρχισαν να κάμπτονται, όταν μέσα από το διάλογο του ΔΕΕ με τα εθνικά δικαστήρια παρατηρήθηκε μεταστροφή της νομολογίας του πρώτου από την τυφλή εμπιστοσύνη προς μια «κερδηθείσα εμπιστοσύνη (*earned trust*)»²³. Χαρακτηριστικότερη όλων είναι η απόφαση *Aganysi και Caldararu*²⁴, στην οποία τέθηκε το ζήτημα της άρνησης εκτέλεσης ενός Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης (ΕΕΣ), δεδομένου ότι οι συλληφθέντες διέτρεχαν τον κίνδυνο απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης στο κράτος έκδοσης, λόγω μη τήρησης των ελάχιστων προδιαγραφών για τις συνθήκες κράτησης. Το ΔΕΕ επεσήμανε ότι η εφαρμογή της Απόφασης-πλαίσιο για το ΕΕΣ δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την τροποποίηση της υποχρέωσης σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κι επομένως τόσο η αμοιβαία αναγνώριση, όσο και η αμοιβαία εμπιστοσύνη είναι δεκτικές περιορισμών²⁵.

Στην προσπάθεια επίτευξης μιας στενότερης δικαστικής συνεργασίας για την δημιουργία και διατήρηση ενός γνήσιου ευρωπαϊκού χώρου ποινικής δικαιοσύνης, όπως τον είχαν οραματιστεί τα όργανα της Ένωσης, η προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών εξακολουθούσε να αποτελεί συστατικό στοιχείο αυτού του χώρου και βασική παράμετρο για τον σεβασμό και την προστασία των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ήδη, από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Τάμπερε (1999), αλλά και από την Ανακοίνωση της Επιτροπής στους συννομοθέτες της Ένωσης (2000), τονίστηκε ότι τα θέματα δικονομικού δικαίου δεν πρέπει να παραγκωνιστούν, αντίθετα θα πρέπει να καθοριστούν κοινές ελάχιστες προδιαγραφές, ώστε να διευκολύνεται η αμοιβαία αναγνώριση²⁶. Τις παραδοχές αυτές έλαβε υπόψη του το Συμβούλιο και υιοθέτησε το «Πρόγραμμα μέτρων για την εφαρμογή της αμοιβαίας αναγνώρισης ποινικών

απλουστευμένο σύστημα ώστε να αρθούν η πολυπλοκότητα και το ενδεχόμενο καθυστερήσεων που ήταν εγγενή στις ισχύουσες τότε διαδικασίες έκδοσης.

²¹ V. Mitsilegas, *The Principle of Mutual Recognition in European Criminal Law*, σε: *Η Ποινική Δικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης Τάσεις και Προκλήσεις*, 8^ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινολόγων, Νομική Βιβλιοθήκη 2020, σελ. 35 επ.

²² Μ. Καϊάφα- Γκιμπάντι, Θ. Παπακυριάκου, ό.π., σελ. 178-180 και 185-186.

²³ V. Mitsilegas, ό.π., σελ. 35 επ.

²⁴ C-404/15 και C-659/15.

²⁵ Σκέψεις 81 έως 84.

²⁶ Συμπέρασμα αρ. 37 του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Τάμπερε (1999) και σελ. 19 της Ανακοίνωσης της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2000, 495 τελικό) αντίστοιχα.

αποφάσεων», στο οποίο επισημαίνεται ότι το ενδιαφέρον επικεντρώνεται σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας, από την προδικασία μέχρι και την εκτέλεση της απόφασης²⁷.

Με την πάροδο των ετών η εμπειρία έδειξε ότι τα συμπεράσματα του Συμβουλίου στο Τάμπερε και όλες οι παράμετροι που είχαν ληφθεί υπόψη για την δημιουργία ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, ορθώς είχαν τεθεί. Ναι μεν όλα τα κράτη μέλη δεσμεύονταν από ένα κοινό αξιακό σύστημα και από διεθνείς συμβάσεις ως προς τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως είναι η ΕΣΔΑ, αλλά στην πράξη η πραγματική αμοιβαία εμπιστοσύνη των κρατών μελών και κατ' επέκταση η αποτελεσματική εφαρμογή της αμοιβαίας αναγνώρισης υπονομεύονταν καθημερινά λόγω της έλλειψης κοινών δικονομικών εγγυήσεων που να τις ενισχύουν²⁸. Αυτό είχε ως επακόλουθο να αυξάνεται και η δυσπιστία του ενός κράτους προς το άλλο ως προς την ορθότητα και νομιμότητα της δικαστικής απόφασης που τελούσε υπό αναγνώριση και εκτέλεση²⁹.

Μετά τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισαβώνας το 2009, η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης κατοχυρώνεται για πρώτη φορά ρητά στο άρθρο 82 παρ. 1 στοιχ. α' της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εντασσόμενη έτσι στο πρωτογενές δίκαιο αυτής³⁰. Σύμφωνα με το εν λόγω άρθρο, οι συννομοθέτες της Ένωσης, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο δύνανται «να λαμβάνουν μέτρα που αφορούν τον καθορισμό κανόνων και διαδικασιών για να εξασφαλίζεται η αναγνώριση, σε ολόκληρη την Ένωση, όλων των τύπων δικαστικών αποφάσεων και διαταγών». Όπως σχετικά υποστηρίζεται, στόχος της Ένωσης δεν ήταν η δημιουργία ενός ξεχωριστού ενωσιακού ποινικού μηχανισμού, αλλά η ουσιαστική επιβοήθηση της συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών στον τομέα της ποινικής καταστολής και πρόληψης του εγκλήματος, με βασικό εργαλείο αυτής την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης των

²⁷ Πρόγραμμα μέτρων για την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης των ποινικών αποφάσεων, ΕΕ C12/10 της 15.01.2001, σελ. 11.

²⁸ S. Alegre, M. Leaf, Mutual Recognition in European Judicial Cooperation: A step too far too soon? Case study-the European Arrest Warrant, European Law Journal, Vol. 10, No. 2, March 2004, σελ. 201.

²⁹ M. Harms, P. Knauss, Das Prinzip der gegenseitigen Anerkennung in der strafrechtlichen Rechtssetzung der Europäischen Union – Eine Zwischenbilanz, σε: *Festschrift für Claus Roxin zum 80. Geburtstag am 15. Mai 2011*, edited by Bernd Schünemann, Christian Jäger and et al., Berlin, New York: De Gruyter, 2011, σελ.1481-1484.

³⁰ V. Mitsilegas, 20 Years from the Tampere. The Constitutionalisation of Europe's Area of Criminal Justice, σε: 20 Year Anniversary of the Tampere Programme Europeanisation Dynamics of the EU Area of Freedom, Security and Justice, European University Institute, Italy 2019, σελ. 221 επ.

δικαστικών αποφάσεων.³¹ Βάσει αυτής της αρχής και όπως προκύπτει από το ως άνω παρατεθέν χωρίου του άρθρου 82 ΣΕΕ, η Ένωση μπορεί να θεσπίζει κανόνες και διαδικασίες που να ανταποκρίνονται σε όλους τους τύπους των δικαστικών αποφάσεων και διαταγών.

Περαιτέρω, στην ίδια ως άνω διάταξη ορίζεται επίσης ρητά ότι η ποινική δικαστική συνεργασία στην Ένωση περιλαμβάνει και την προσέγγιση των νομοθετικών και κανονιστικών διατάξεων των κρατών μελών τόσο στο πεδίο του δικονομικού ποινικού δικαίου, κατά την παρ. 2 του άρθρου 83 ΣΛΕΕ όσο και σε μια σειρά από τομείς εγκληματικότητας που απαριθμούνται περιοριστικά στο άρθρο 83 παρ. 1 ΣΕΕ. Αυτό σημαίνει ότι η Ένωση αποκτά πλέον και αρμοδιότητα εναρμόνισης των εθνικών νομοθεσιών, η οποία λειτουργεί συμπληρωματικά προς την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης των αποφάσεων και συνδράμει στον ευρύτερο στόχο της ενδυνάμωσης της δικαστικής συνεργασίας στον ποινικό τομέα³², καθώς και στην ενίσχυση των εθνικών συστημάτων των κρατών μελών, τα οποία υπό άλλες συνθήκες δεν θα ήταν σε θέση να αντιμετωπίσουν μεμονωμένα την εγκληματικότητα επί τη βάσει μηχανισμών, όπως αυτός της δικαστικής συνδρομής³³.

Στην παράγραφο 2 του άρθρου 82 ΣΕΕ, εξειδικεύεται περαιτέρω η σχετική αρμοδιότητα στο πεδίο του δικονομικού ποινικού δικαίου και τονίζεται ότι η θέσπιση μέσω Οδηγιών κοινών ελάχιστων κανόνων τίθεται προς διευκόλυνση της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης των αποφάσεων. Ουσιαστικά, με αυτόν τον τρόπο περιορίζονται οι κίνδυνοι που ανακύπτουν από την εφαρμογή της αμοιβαίας αναγνώρισης, ιδίως σε ό,τι αφορά τα δικαιώματα υπεράσπισης υπόπτων και κατηγορουμένων³⁴. Οι κανόνες αυτοί λαμβάνουν υπόψη τόσο τις προβλέψεις της ΕΣΔΑ και της συναφούς νομολογίας του ΕΔΔΑ, όσο και τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και αποδεδειγμένα πλέον έχουν συμβάλει εξίσου στη διευκόλυνση της εξωεδαφικής επενέργειας των ποινικών αποφάσεων³⁵, δηλαδή στην πρακτική εφαρμογή των μέτρων αμοιβαίας αναγνώρισης.

³¹ Μ. Καϊάφα- Γκιμπάντι, Θ. Παπακυριάκου, ό.π., 2019, σελ. 172.

³² Ibid, σελ. 173 επ.

³³ D. Brodowski, *European Criminal Justice-From Mutual Recognition to Coherence*, σε: 20 Year Anniversary of the Tampere Programme Europeanisation Dynamics of the EU Area of Freedom, Security and Justice, European University Institute, Italy 2019, σελ. 228 επ.

³⁴ Μ. Καϊάφα- Γκιμπάντι, Θ. Παπακυριάκου, ό.π., 204-205.

³⁵ Van Puyenbroeck, L., & Vermeulen, G. *Towards minimum procedural guarantees for the defence in criminal proceedings in the EU*, *International and Comparative Law Quarterly*, 60(4), Cambridge Journals, 2011, σελ. 1021.

Οι τομείς, στους οποίους δίνουν έμφαση μέχρι σήμερα τα όργανα της Ένωσης, είναι εκείνοι των δικονομικών δικαιωμάτων των υπόπτων και κατηγορουμένων καθώς και της προστασίας των θυμάτων, καθώς οι διαφορές των σχετικών εθνικών κανόνων αποτελούν τα πιο συνήθη εμπόδια στην ομαλή συνεργασία μεταξύ των δικαστικών οργάνων των κρατών μελών³⁶. Στόχος τους είναι η καθιέρωση ενός ελάχιστου επιπέδου προστασίας, κάτω από το οποίο δεν επιτρέπεται να διέλθει κανένα κράτος μέλος, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το τελευταίο δεν μπορεί να εξασφαλίσει υψηλότερο επίπεδο προστασίας. Με τον τρόπο αυτό επιχειρείται να διασφαλιστεί η απαιτούμενη ισοδυναμία για τα ποινικά δικονομικά συστήματα των κρατών μελών, ώστε οι ποινικές αποφάσεις «να κυκλοφορούν» ταχύτερα και να εξαλείφεται κάθε δυσπιστία των αρμοδίων δικαστικών λειτουργιών προς τις αποφάσεις που έχουν εκδοθεί από ομόλογούς τους.

Το παράγωγο ενωσιακό δίκαιο, λοιπόν, έρχεται να λειτουργήσει βοηθητικά, «διευκολύνοντας» την εφαρμογή της αμοιβαίας αναγνώρισης και φέρνοντας στο προσκήνιο τα δικονομικά δικαιώματα των υπόπτων και κατηγορουμένων. Η ρητή πρόβλεψη αυτών μέσω της έκδοσης οδηγιών, η εξειδίκευσή τους και ο καθορισμός του περιεχομένου τους, ενισχύει έτι περαιτέρω την ποινική δικαστική συνεργασία, την καθιστά ταχύτερη και επιβεβαιώνει τον στόχο της Ένωσης για τη δημιουργία ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης.

1.2. Η πορεία προς τον «Οδικό Χάρτη» για την ενίσχυση των δικονομικών δικαιωμάτων

Στην προσπάθεια καθιέρωσης ενός συνεκτικού κειμένου δικονομικών δικαιωμάτων καταλυτικός υπήρξε ο ρόλος της Επιτροπής, ήδη πριν από τη Συνθήκη της Λισαβώνας. Ως το όργανο εκείνο της Ένωσης που έχει μεταξύ άλλων τη νομοθετική πρωτοβουλία και συνεπώς κινεί τη νομοθετική διαδικασία για την έκδοση οποιουδήποτε νομοθετικού κειμένου³⁷, ανέλαβε στην προκειμένη περίπτωση να

³⁶ S. Allegrezza, V. Covolo (edited by), *Effective Defence Rights in Criminal Proceedings. A European and Comparative Study on Judicial Remedies*, Giustizia Penale Europea, Wolters Kluwer Italia, 2018, σελ. 24.

³⁷ Δ. Παπαγιάννης, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016, σελ. 213-214.

καταρτίσει σχετική πρόταση και να την υποβάλει άμεσα στον τότε νομοθέτη της Ένωσης, δηλαδή το Συμβούλιο.

Για το σκοπό αυτό διαβουλευτήκε σε πρώτο επίπεδο με τα ενδιαφερόμενα μέρη και τα αρμόδια υπουργεία των κρατών μελών, ώστε να εντοπίσει τους τομείς εκείνους που έχρηζαν παρέμβασης και να καταλήξει σε αξιόπιστα συμπεράσματα. Τα αποτελέσματα της διαβούλευσης έδειξαν ότι οι πρώτες δικονομικές εγγυήσεις στις οποίες έπρεπε να δοθεί προτεραιότητα αφορούσαν τα εξής: α) το δικαίωμα παροχής νομικής βοήθειας και εκπροσώπησης, β) το δικαίωμα πρόσβασης σε διερμηνέα ή μεταφραστή, γ) το δικαίωμα ενημέρωσης των υπόπτων και κατηγορουμένων, δ) η προστασία των ευάλωτων υπόπτων και κατηγορουμένων και ε) η παροχή προξενικής συνδρομής σε αλλοδαπούς κρατούμενους³⁸.

Βάσει των ανωτέρω συμπερασμάτων η Επιτροπή οδηγήθηκε στην κατάρτιση και έκδοση την 19.02.2003 της Πράσινης Βίβλου για «τις δικονομικές εγγυήσεις υπέρ των υπόπτων και των κατηγορουμένων στις ποινικές διαδικασίες σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση»³⁹. Δικαιολογητική βάση αυτής αποτέλεσε σύμφωνα με τις περιλαμβάνουσες στην Βίβλο παραδοχές, η ανάγκη να διασφαλιστεί ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν υπάρχουν απλά «θεωρητικά ή πλασματικά» στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά έχουν αντίκρισμα στην πράξη και εφαρμόζονται αποτελεσματικά⁴⁰.

Συνολικά, η πρωτοβουλία αυτή βρήκε θετική ανταπόκριση από όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη, ήτοι όργανα της Ένωσης, κράτη μέλη, δικαστικές και δικηγορικές ενώσεις, μη κυβερνητικές οργανώσεις κ.α, παρά τις αρνητικές τοποθετήσεις ορισμένων φορέων σχετικά με τον περιορισμένο αριθμό των προβλεπόμενων στην Πράσινη Βίβλο δικαιωμάτων⁴¹ και την παραβίαση της αρχής της επικουρικότητας⁴².

Στην πορεία η Επιτροπή υπέβαλε νέα πρόταση, αυτή τη φορά για την έκδοση Απόφασης-πλαίσιο «σχετικά με ορισμένα δικονομικά δικαιώματα στις ποινικές διαδικασίες σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση»⁴³, η οποία βασιζόταν ως επί το

³⁸ Η. Αναγνωστόπουλος, ό.π, 2017, σελ. 1.

³⁹ COM (2003) 75 τελικό, Βρυξέλλες, 19.02.2003.

⁴⁰ Ο.π, σελ. 9.

⁴¹ Σχετικά με ζητήματα που προέκυψαν μεν από τη διαβούλευση, αλλά δεν εντάχθηκαν στο κείμενο της Πράσινης Βίβλου, όπως η ne bis in idem και το τεκμήριο αθωότητας, η Επιτροπή διαβεβαίωσε ότι εν καιρώ θα αποτελούσαν και αυτά αντικείμενο νομοθετικής πρότασης, βλ. COM (2003) 75 τελικό, Βρυξέλλες, 19.02.2003, σελ.15-16.

⁴² Η. Αναγνωστόπουλος, ό.π, 2017, σελ. 3.

⁴³ COM (2004) 328 τελικό.

πλείστων στην Πράσινη Βίβλο. Δεν έτυχε, όμως, της ίδιας αποδοχής με αυτήν. Ο διασυνοριακός ή μη χαρακτήρας των ποινικών διαδικασιών που θα καταλάμβανε το πεδίο εφαρμογής της Απόφασης-πλαίσιο αποτέλεσε το σημείο ρήξης μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών και έκρινε την κατάληξη αυτής.

Η νομική υπηρεσία της Επιτροπής επιθυμούσε να συμπεριλάβει στο πεδίο εφαρμογής της Απόφασης-πλαίσιο τόσο τις διασυνοριακές ποινικές διαδικασίες, όσο και τις αμιγώς εθνικές. Γνωμοδότησε δε προς τούτο, επισημαίνοντας αφ' ενός την ύπαρξη νομικής βάσης για την εν λόγω νομοθετική πρόταση και επομένως τη μη αντίθεση της προς τις συνθήκες, και αφ' ετέρου τη δυσκολία διαχωρισμού στην πράξη των διασυνοριακών διαδικασιών από τις αποκλειστικά εθνικές. Σε κάθε περίπτωση δε τόνισε ότι οι προτεινόμενοι κανόνες δεν βαίνουν πέραν του αναγκαίου για την διευκόλυνση της δικαστικής συνεργασίας επιπέδου⁴⁴. Στον αντίποδα, ορισμένα κράτη μέλη αμφισβήτησαν την αρμοδιότητα της Ένωσης να θεσπίζει κανόνες σε ποινικές διαδικασίες που στερούνται διασυνοριακού χαρακτήρα και για τον λόγο αυτό πρότειναν απλώς την υιοθέτηση ενός κειμένου με διακηρυκτικό ύφος⁴⁵, γεγονός από το οποίο διαφάνηκε ότι δεν ήταν ακόμη πρόσφορο το έδαφος για επεμβάσεις στα εθνικά ποινικά δικονομικά συστήματα.

Τελικώς, δεν κατέστη δυνατή η εύρεση συμβιβαστικής λύσης, με αποτέλεσμα την απόρριψη της Πρότασης της Επιτροπής για την Απόφαση-πλαίσιο. Η ανάγκη όμως διαμόρφωσης ενός κοινού πλαισίου πραγματικής και αποτελεσματικής προστασίας των δικονομικών δικαιωμάτων των υπόπτων και κατηγορουμένων δεν έπαψε να απασχολεί την Επιτροπή και να αποτελεί ένα από τα κυριότερα θέματα της ατζέντας της.

Έτσι, η πολυετής αυτή προσπάθεια, κατέληξε στην κατάστρωση ενός «Οδικού Χάρτη» για την ενίσχυση των δικονομικών δικαιωμάτων, το οποίο παρουσιάστηκε την 30^η Νοεμβρίου 2009 από τη Σουηδική τότε Προεδρία του Συμβουλίου, δηλαδή λίγες μέρες πριν από την θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισαβώνας, η οποία πλέον αναβαθμίζει ποιοτικά την αρμοδιότητα της Ένωσης στο εν λόγω πεδίο. Ο χάρτης αυτός σηματοδότησε τη χάραξη μιας νέας πορείας στον τομέα του ποινικού δικονομικού δικαίου που διακρίνεται για την προσέγγιση των εθνικών νομοθεσιών μέσω της θέσπισης κοινών ελάχιστων κανόνων και εντάχθηκε στο Πρόγραμμα της Στοκχόλμης

⁴⁴ Opinion of the legal service 12902/04, Βρυξέλλες, 30.09.2004, σελ. 4-7.

⁴⁵ Η. Αναγνωστόπουλος, ό.π., 2017, σελ. 6.

του 2009, το οποίο έθετε τις προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την περίοδο 2010-2014⁴⁶.

Χαρακτηριστικό στοιχείο του Οδικού Χάρτη υπήρξε η «βήμα προς βήμα» προσέγγιση (step-by-step approach) των προτεινόμενων μέτρων, ήτοι η υποβολή πρότασης για κάθε δικονομικό δικαίωμα χωριστά και συνεπώς η έκδοση τόσων νομοθετικών κειμένων, όσα και τα προς εναρμόνιση δικαιώματα⁴⁷. Η επιλογή αυτή οφείλεται στην επιθυμία των οργάνων της Ένωσης να αναδειχθεί η σπουδαιότητα και πολυπλοκότητα του κάθε δικαιώματος, ώστε να ληφθούν υπόψη οι ιδιαιτερότητές τους⁴⁸, αλλά και οι επιμέρους επιφυλάξεις ορισμένων κρατών μελών.

Οι περιεχόμενοι δε στον Χάρτη προτεινόμενοι τομείς για την έκδοση νομοθετικών κειμένων είναι παρόμοιοι με εκείνους της Πρότασης της Επιτροπής για την Απόφαση-πλαίσιο του 2004, που δεν ευοδώθηκε. Το κείμενο του έγινε ευρέως αποδεκτό και οδήγησε, μέχρι σήμερα, στη ψήφιση πέντε βασικών οδηγιών⁴⁹.

2. Σκοπός και κανονιστικό πλαίσιο της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ

2.1. Σκοπός θέσπισης της Οδηγίας

Η Οδηγία 2012/13/ΕΕ, γνωστή και ως «Οδηγία Β», δηλαδή ως το δεύτερο σε σειρά προτεινόμενο μέτρο που περιλαμβανόταν στον Οδικό Χάρτη, αποσκοπεί στον καθορισμό κοινών ελάχιστων προτύπων για την αποτελεσματική προστασία και εφαρμογή του δικαιώματος ενημέρωσης των υπόπτων και κατηγορουμένων στις ποινικές διαδικασίες, ώστε «να διασφαλιστεί η δικαιοσύνη των διαδικασιών και να διευκολυνθεί η αμοιβαία αναγνώριση των ποινικών αποφάσεων»⁵⁰. Έτσι, σε όλα τα κράτη μέλη θα υφίσταται υποχρεωτικά ένα βασικό και ομοιόμορφο επίπεδο

⁴⁶ Van Puyenbroeck, L., & Vermeulen, ό.π, 2011, σελ. 1017-1018.

⁴⁷ S. Cras, L. De Matteis, The Directive on the Right to Information, Genesis and short Description, Eu crim 1/2013, σελ. 22.

⁴⁸ A. Tsagkalidis, Directive 2012/13/EE on the Right to Information in Criminal Proceedings, ERA seminar, Krakow 2017, σελ. 1, διαθέσιμο στο:

http://www.era-comm.eu/procedural_safeguards/kiosk/pdf/2017/Article_Right_to_Information.pdf.

⁴⁹ Πρόκειται για: 1) την Οδηγία 2010/64/ΕΕ σχετικά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση, 2) την Οδηγία 2012/13/ΕΕ σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης των υπόπτων και κατηγορουμένων, 3) την Οδηγία 2013/48/ΕΕ σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, 4) την Οδηγία 2016/1919/ΕΕ σχετικά με τη δικαστική αρωγή για υπόπτους και κατηγορούμενους στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών και για καταζητούμενους σε διαδικασίες εκτέλεσης ενός ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, και 5) την Οδηγία 2016/800/ΕΕ σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών.

⁵⁰ Ibid, σελ. 2 επ.

προστασίας του εν λόγω δικονομικού δικαιώματος, με τη δυνατότητα -πάντα- παροχής ενός υψηλότερου επιπέδου προστασίας για τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα⁵¹.

Όπως ρητά αναφέρεται στο προοίμιο της Οδηγίας, η πρόβλεψη σχετικών με το δικαίωμα ενημέρωσης ρυθμίσεων στα εθνικά συστήματα των κρατών μελών και το γεγονός ότι είναι συμβαλλόμενα μέρη στην ΕΣΔΑ, δεσμευόμενα έτσι από τις προβλέψεις της, καθώς και από την αντίστοιχη νομολογία του ΕΔΔΑ, δεν αποδείχθηκε αρκετό για την διασφάλιση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης των κρατών μελών, αλλά και την προστασία του δικαιώματος ενημέρωσης⁵². Για το λόγο αυτό κρίθηκε επιβεβλημένη η οριοθέτηση ενός πλαισίου αποτελούμενου από λεπτομερείς κανόνες και εγγυήσεις.

2.2. Τα επιμέρους δικαιώματα της Οδηγίας

Το δικαίωμα ενημέρωσης όπως παρουσιάζεται στην Οδηγία, διακρίνεται σε τρία επιμέρους δικαιώματα: α) το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με τα δικονομικά δικαιώματα, β) το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με την ποινική κατηγορία και γ) το δικαίωμα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας, τα οποία θα αναλυθούν εκτενώς σε επόμενα κεφάλαια.

Υποκείμενο των επιμέρους δικαιωμάτων είναι κάθε πρόσωπο, ύποπτος δηλαδή ή κατηγορούμενος, ανεξαρτήτως νομικού συστήματος, ιθαγένειας ή εθνικότητας⁵³. Αποκτά δε τα δικαιώματα αυτά από τη στιγμή που ενημερώνεται για μια από τις ανωτέρω ιδιότητες και άρα μετέχει σε κάποια ποινική διαδικασία και τα διατηρεί μέχρι την έκδοση απόφασης στον τελευταίο βαθμό. Επομένως, το δικαίωμα ενημέρωσης, υπό τις τρεις εκφάνσεις του, διατρέχει όλη την ποινική διαδικασία.

Στο πλαίσιο αυτό αξίζει να μνημονευθεί και η σχετικά πρόσφατη απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση IR⁵⁴, όπου τέθηκε το ζήτημα της εφαρμογής του δικαιώματος ενημέρωσης και των πτυχών του στα πρόσωπα που συλλαμβάνονται δυνάμει ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης. Το ΔΕΕ ερμηνεύοντας το άρθρο 1 της Οδηγίας

⁵¹ Έτσι, σε περίπτωση που ένα κράτος μέλος παρέχει ένα επίπεδο προστασίας συνολικά υψηλότερο από το προς εναρμόνιση νομοθετικό πλαίσιο, δεν υποχρεούται σε υποβάθμιση του υφιστάμενου πλαισίου, βλ. Μ. Καϊάφα- Γκιμπάντι, Θ. Παπακυριάκου, ό.π., σελ. 202-203.

⁵² Σκέψεις 7 και 8 του προοιμίου.

⁵³ Σκέψη 16 του προοιμίου.

⁵⁴ ΔΕΕ, C-649/19, της 28.1.2021, σκέψεις 56 έως 62.

σχετικά με το πεδίο εφαρμογής της, καθώς και τα σημεία 14, 27, 39 του προοιμίου κατέληξε στην κρίση ότι γίνεται διάκριση μεταξύ των δικαιωμάτων των υπόπτων ή κατηγορουμένων και των δικαιωμάτων των προσώπων, σε βάρος των οποίων έχει εκδοθεί ΕΕΣ. Για τους τελευταίους η Οδηγία προβλέπει στο άρθρο 5 μόνο την χορήγηση Εγγράφου Δικαιωμάτων. Επομένως, φορείς των επιμέρους δικαιωμάτων ενημέρωσης, όπως αναλύονται στα άρθρα 3, 6 και 7 της Οδηγίας είναι αποκλειστικά οι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι συλληφθέντες ή μη, οι οποίοι μετέχουν σε εθνικές ποινικές διαδικασίες. Οι δε συλληφθέντες δυνάμει ΕΕΣ απολαμβάνουν των δικαιωμάτων της Οδηγίας, αφότου παραδοθούν στο κράτος έκδοσης αυτού, όπως επεσήμανε και ο γενικός εισαγγελέας στις προτάσεις του⁵⁵.

Άρα, από το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας, εκτός του άρθρου 5 αυτής, εξαιρούνται και οι διαδικασίες του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, πέραν των διαδικασιών επιβολής κυρώσεων από μη δικαστικές αρχές για ήσσονος σημασίας εγκλήματα, κατά το άρθρο 2 παρ. 2 της Οδηγίας.

3. Η σχέση των «κοινών ελάχιστων κανόνων» της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ με τον ΧΘΔΕΕ και την ΕΣΔΑ

Η κατάρτιση και υιοθέτηση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Χάρτη Θεμελιωδών δικαιωμάτων σε διεθνές και ενωσιακό επίπεδο αντίστοιχα, αποτελούν πραγματικά ορόσημα στην προσπάθεια προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμβάλλοντας συγχρόνως στην προώθηση των αξιών και ιδεωδών μιας δημοκρατικής κοινωνίας. Για την ανάδειξη εν προκειμένω της σχέσης της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ με τα καταστατικά κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα, ορθότερο είναι να γίνουν πρώτα κάποιες σημαντικές παρατηρήσεις για τη σχέση των καταστατικών κειμένων μεταξύ τους.

Σε ενωσιακό επίπεδο, μετά τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισαβώνας (2009), ο ΧΘΔΕΕ εντάχθηκε στο πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης και έτσι κατέστη δεσμευτική πηγή, η οποία υπερέχει έναντι των νομικών συστημάτων των κρατών μελών, καθώς και του παραγώγου ενωσιακού δικαίου (κανονισμοί, οδηγίες,

⁵⁵ Σκέψη 44 των προτάσεων του γενικού εισαγγελέα.

αποφάσεις, γνώμες και συστάσεις)⁵⁶. Η δεσμευτικότητα του Χάρτη όμως έναντι αυτών υφίσταται μόνο στην περίπτωση που τα κράτη μέλη εφαρμόζουν δίκαιο της Ένωσης, όπως προκύπτει από το άρθρο 51 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ⁵⁷.

Η ΕΣΔΑ από την άλλη δεν αποτελεί νομική πράξη τυπικώς ενταγμένη στην έννομη τάξη της Ένωσης, ενόσω η τελευταία δεν έχει εκκινήσει τη διαδικασία προσχώρησης⁵⁸. Είναι γνωστή η Γνωμοδότηση 2/13, στην οποία το ΔΕΕ έκρινε ότι το σχετικό σχέδιο προσχώρησης που είχε υποβληθεί δεν ήταν σύμφωνο με το πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης και ειδικότερα συμβατό με το άρθρο 6 παρ. 2 ΣΕΕ⁵⁹. Παρ' όλα αυτά, τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ και προκύπτουν από τη νομολογία του ΕΔΔΑ εντάσσονται στις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης, σύμφωνα και με το άρθρο 6 παρ. 3 της ΣΕΕ. Έτσι, η ΕΣΔΑ αποτελεί μια από τις ουσιαστικές πηγές του ενωσιακού δικαίου, τόσο για τη διαμόρφωση των γενικών αρχών αυτού, όσο και για την ερμηνεία του Χάρτη κατ' άρθρο 52 παρ. 3 ΧΘΔΕΕ.

Το προαναφερόμενο άρθρο επιβάλλει την ομοιογένεια του Χάρτη με την ΕΣΔΑ. Έτσι, δικαιώματα του Χάρτη που αντιστοιχούν σε δικαιώματα της ΕΣΔΑ, έχουν την ίδια έννοια και εμβέλεια⁶⁰. Αυτό σημαίνει ότι το πεδίο προστασίας, το οποίο καταλαμβάνει το περιεχόμενο, τους φορείς και τους αποδέκτες των προβλεπόμενων στον Χάρτη δικαιωμάτων, καθώς και οι αποδεκτοί περιορισμοί αυτών δεν μπορούν να είναι κατώτεροι από τους αντίστοιχους της ΕΣΔΑ⁶¹. Η τελευταία αποτελεί το ελάχιστο

⁵⁶<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/146/%CE%B7%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%B1%CF%84%CF%89%CE%BD%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CF%89%CE%BD%CF%84%CE%BF%CF%85%CE%B1%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF%CF%852%CF%84%CE%B7%CF%82%CF%83%CE%B5%CE%B5%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD%CE%B5%CE%B5>

⁵⁷ Ως προς την έννοια της «εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, σημαντική είναι η απόφαση Akerberg Fransson (ΔΕΕ, C-617/10) στην οποία το ΔΕΕ έκρινε ότι εθνικές πράξεις που απλώς εντάσσονται, άλλως εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης συνιστούν εφαρμογή αυτού, ενώ λίγα χρόνια αργότερα, στην υπόθεση Siragusa (ΔΕΕ, C-206/13), προχώρησε σε μια πιο συσταλτική ερμηνεία της έννοιας της «εφαρμογής» λέγοντας ότι δεν αρκεί η εθνική ρύθμιση να εμπίπτει απλώς στο δίκαιο της Ένωσης, προκειμένου το τελευταίο να τύχει εφαρμογής, αλλά απαιτείται «η ύπαρξη συνδέσμου ορισμένου βαθμού, που να υπερβαίνει την εγγύτητα των σχετικών τομέων ή τις έμμεσες επιπτώσεις του ενός τομέα στον άλλο».

⁵⁸ Εμμ. Περάκης, Η προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ μετά την συνθήκη της Λισαβόνας: Μια προσέγγιση υπό το πρίσμα της αυτονομίας της ενωσιακής έννομης τάξης, ΕΕΕυρΔ 1:2010, σελ. 15-16.

⁵⁹ Η γενική εισαγγελίας δε τάχθηκε επίσης κατά της προσχώρησης της Ένωσης στην ΕΣΔΑ, θεωρώντας ότι κατ' αυτό τον τρόπο η Ένωση θα υπόκειται σε εξωτερικούς ελέγχους και θα δεσμεύεται από τους ίδιους κανόνες των οποίων την τήρηση ζητεί από τα κράτη μέλη.

⁶⁰ Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται η αναγκαία συνοχή μεταξύ τους, όπως επισημαίνεται στις Επεξηγήσεις του άρθρου 52 παρ. 3 ΧΘΔ.

⁶¹ Ν. Κανελλοπούλου-Μαλούχου, άρθρο 52 παρ. 3, πλαγ. 63, σε: Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2020.

επίπεδο προστασίας που γίνεται αποδεκτό εντός της Ένωσης, χωρίς να αποκλείεται η παροχή ευρύτερης προστασίας, όπως ορίζεται στο δεύτερο εδάφιο της παρ. 3 του άρθρου 52 του ΧΘΔΕΕ.

Με την ως άνω πρόβλεψη ο ενωσιακός νομοθέτης είχε στόχο να διασφαλίσει την αυτονομία του ενωσιακού δικαίου έναντι του συστήματος της ΕΣΔΑ⁶². Έτσι, παρά την επιταγή ομοιογένειας του Χάρτη με την ΕΣΔΑ, δεν τίθεται η υπεροχή και η αποτελεσματικότητα του ενωσιακού δικαίου. Το γεγονός αυτό έχει αναδείξει μέσα από την πλούσια νομολογία του το ΔΕΕ, με χαρακτηριστικότερη όλων την απόφαση Akerberg Fransson (C-617/2010), στην οποία τόνισε ότι η ΕΣΔΑ δεν αποτελεί τυπική πηγή του δικαίου της Ένωσης, αλλά ουσιαστική πηγή αυτού. Για το λόγο αυτό δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένα κρίσιμο κριτήριο ελέγχου του κύρους μιας πράξης του ενωσιακού δικαίου ή της συμβατότητας των εθνικών δικαίων των κρατών μελών⁶³.

Κατά την άποψη δε που έχει υποστηριχθεί από την Τσόλκα⁶⁴, το άρθρο 52 παρ. 3 ΧΘΔΕΕ, αφ' ενός αναδεικνύει τη συσχέτιση μεταξύ ΔΕΕ, ΕΔΔΑ και εθνικών δικαστηρίων, αφ' ετέρου λειτουργεί υπέρ της εξομάλυνσης των υφιστάμενων ή μελλοντικών συγκρούσεων που ανακύπτουν μέσα από τη νομολογία του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ, επιβάλλοντας σε αυτά την υποχρέωση «επικοινωνίας» μεταξύ τους, ούτως ώστε να διασφαλίζεται η κανονιστική συνοχή του όλου συστήματος⁶⁵.

Στο πλαίσιο αυτό η υπό εξέταση Οδηγία 2012/13/ΕΕ, ένα νομοθετικό κείμενο του παραγώγου ενωσιακού δικαίου, έρχεται να λειτουργήσει συμπληρωματικά και ενισχυτικά μέσω της θέσπισης κοινών ελάχιστων κανόνων. Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα, παρά την δέσμευση των κρατών μελών από τα συστήματα της ΕΣΔΑ και του ΧΘΔΕΕ, οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων ήταν τόσο συχνές στην πράξη που μειωνόταν σημαντικά ο βαθμός εμπιστοσύνης του ενός κράτους προς το άλλο, ως προς το σύστημα απονομής δικαιοσύνης που εφαρμόζε⁶⁶. Το γεγονός αυτό λειτούργησε ως κινητήριο δύναμη για την ανάληψη δράσης από τα όργανα της Ένωσης, τα οποία ως απώτερο στόχο έχουν πάντα την δημιουργία ενός χώρου ελευθερίας ασφάλειας και

⁶² Ibid, σελ. 639 επ.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Ο. Τσόλκα, σε: Ο. Τσόλκα/Δ. Αρβανίτης, Εισαγωγικές Παρατηρήσεις Άρθρα 1-13 Ν. 4489/2017, Ειδικοί Ποινικοί Νόμοι, Ευρωπαϊκή Εντολή Έρευνας (I), Επιμ. Σ. Παύλου/Θ. Σάμιος, Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2021, πλαγ. 44-45.

⁶⁵ Ο. Τσόλκα, Αμοιβαία αναγνώριση ποινικών αποφάσεων και προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων εντός του «χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης» της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΠοινΧρ ΞΗ/2018, σελ. 428.

⁶⁶ Σκέψεις 5-7 του προοιμίου της Οδηγίας.

δικαιοσύνης. Απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη του σκοπού αυτού αποτελεί η διευκόλυνση της αμοιβαίας αναγνώρισης και συνακόλουθα η ενίσχυση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

Το δικαίωμα ενημέρωσης καθ' εαυτό δεν κατοχυρώνεται ρητά στο κείμενο της ΕΣΔΑ και του ΧΘΔΕΕ, αν και ορισμένα επιμέρους δικαιώματα, όπως το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με την κατηγορία προβλέπεται ρητά στο άρθρο 6 παρ. 3 περ. α' ΕΣΔΑ, στο οποίο σύμφωνα με τις επεξηγήσεις του Χάρτη αντιστοιχεί το άρθρο 48 παρ. 2 ΧΘΔΕΕ για το δικαίωμα υπεράσπισης του κατηγορουμένου. Προκύπτει, όμως από την πλούσια νομολογία του ΕΔΔΑ επί τη βάση του άρθρου 6 παρ. 3 της ΕΣΔΑ, για την χρηστή απονομή της δικαιοσύνης και του άρθρου 5 παρ. 3 της ΕΣΔΑ, για την προσωπική ελευθερία και ασφάλεια⁶⁷. Σε ενωσιακό επίπεδο, η διαμορφωθείσα νομολογία για τα δικαιώματα υπεράσπισης στις *stricto sensu* ποινικές διαδικασίες βασίζεται μεν στα άρθρα 47 και 48 παρ. 2 του ΧΘΔΕΕ, αλλά είναι ελάχιστη⁶⁸. Επομένως, προβλέψεις τις Οδηγίας που αντιστοιχούν σε αυτές της ΕΣΔΑ και του ΧΘΔΕΕ, οφείλουν να ερμηνεύονται και να εφαρμόζονται κατά τον ίδιο τρόπο που έχουν ερμηνευθεί από το ΔΕΕ και το ΕΔΔΑ⁶⁹.

Έτσι, η Οδηγία, στηρίζεται μεν στα συστήματα του ΧΘΔΕΕ και της ΕΣΔΑ και εμπνέεται από την πλούσια νομολογία ιδίως του ΕΔΔΑ, ωστόσο οριοθετεί σαφέστερα το πλαίσιο προστασίας του δικαιώματος ενημέρωσης των υπόπτων η κατηγορουμένων στις ποινικές διαδικασίες, εντός της Ένωσης. Για πρώτη φορά θεσπίζεται ρητά το δικαίωμα ενημέρωσης και εξειδικεύονται οι ειδικότερες πτυχές αυτού, ενώ συγχρόνως περιλαμβάνονται και προβλέψεις νέες που δεν αντιστοιχούν σε αυτές των καταστατικών κειμένων ή της νομολογίας τους.

⁶⁷ S. Cras, L. De Matteis, ό.π., 2013, σελ. 22.

⁶⁸ Ο. Τσόλκα, άρθρο 48 παρ. 2, πλαγ. 35, σε: Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2020.

⁶⁹ Σκέψεις 40-42 του προοιμίου της Οδηγίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με τα δικονομικά δικαιώματα

1. Κανονιστικό περιεχόμενο και ζητήματα ερμηνείας του άρθρου 3 της Οδηγίας

Σε δελτίο τύπου της Επιτροπής το έτος 2010, μετά την ευρεία αποδοχή δηλαδή της παρούσας Οδηγίας και πριν την έκδοσή της, επισημάνθηκε ότι διεξάγονται κάθε χρόνο πάνω από 8 εκατομμύρια ποινικές διαδικασίες στην Ευρωπαϊκή Ένωση με τους υπόπτους ή κατηγορουμένους να μην ενημερώνονται καθόλου για τα δικονομικά τους δικαιώματα ή να ενημερώνονται πλημμελώς, κατά τρόπο τεχνικό και μη κατανοητό⁷⁰. Δεδομένου ότι το δικαίωμα υπεράσπισης των προσώπων αυτών, αλλά και η αποτελεσματική άσκηση άλλων θεμελιωδών δικονομικών δικαιωμάτων προϋποθέτει την προηγούμενη ενημέρωση τους για το σύνολο των δικαιωμάτων τους, δεν θα μπορούσε να λείπει από το περιεχόμενο της Οδηγίας το σχετικό δικαίωμα⁷¹.

Έτσι, στο άρθρο 3 παρ. 1 της Οδηγίας ορίζεται ρητά ότι:

«Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν την άμεση ενημέρωση του υπόπτου ή κατηγορουμένου όσον αφορά τουλάχιστον τα ακόλουθα δικονομικά δικαιώματα, όπως ισχύουν δυνάμει του εθνικού τους δικαίου, προκειμένου να διασφαλίσουν την αποτελεσματική άσκησή τους:

- α) το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο,*
- β) τυχόν δικαίωμα παροχής νομικών συμβουλών δωρεάν και τις σχετικές προϋποθέσεις τέτοιας παροχής νομικών συμβουλών,*
- γ) το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με την κατηγορία σύμφωνα με το άρθρο 6*
- δ) το δικαίωμα διερμηνείας και μετάφρασης,*
- ε) το δικαίωμα σιωπής».*

⁷⁰ Δελτίο τύπου «Δικαιώματα για διεξαγωγή δίκαιης δίκης», 3 Δεκεμβρίου 2010, διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_10_1652.

⁷¹ Legal Experts Advisory Panel, Roadmap practitioners' tools: Right to information directive, the letter of rights, right to information on the accusation, right of access to the case file, witnesses & other non-suspects, Fair Trials Europe 2015, σελ. 14.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι το δικαίωμα ενημέρωσης των υπόπτων ή κατηγορουμένων σχετικά με τα δικαιώματά τους δεν καλύπτει όλα τα προβλεπόμενα από την ΕΣΔΑ και τον ΧΘΔΕΕ δικονομικά δικαιώματα, αλλά μόνο τα πέντε ως άνω αναφερθέντα. Το γεγονός αυτό συμβαδίζει με τη φύση της Οδηγίας, η οποία σκοπεί στην καθιέρωση ενός κοινού ελάχιστου επιπέδου προστασίας στα κράτη μέλη, χωρίς να περιστέλλει την ήδη υπάρχουσα ενδεχομένως παροχή υψηλότερου βαθμού προστασίας από κάποια κράτη⁷².

Κατά την αρχική, βέβαια, πρόταση της Επιτροπής το δικαίωμα ενημέρωσης κάλυπτε τα τέσσερα από τα πέντε δικαιώματα που περιλαμβάνει στην τελική της μορφή η Οδηγία. Το Συμβούλιο, ωστόσο, κατά την διαδικασία των τριλόγων προσέθεσε την ενημέρωση και ως προς το δικαίωμα σιωπής, το οποίο ανέκαθεν αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα δικονομικά δικαιώματα στις ποινικές διαδικασίες εντός της Ένωσης, αλλά και σε άλλα μέρη του κόσμου⁷³. Είναι γνωστή άλλωστε η φράση *«you have the right to remain silent and everything you say or do may be used against you in court»* που χρησιμοποιείται στις ποινικές διαδικασίες στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Αμφιβολίες εγείρονται όμως για το κατά πόσο η ενημέρωση για το δικαίωμα σιωπής καταλαμβάνει και το δικαίωμα της μη αυτοενοχοποίησης από τη στιγμή που συνδέονται εγγενώς μεταξύ τους⁷⁴. Στην περίπτωση αυτή δέον να ληφθεί υπόψη ότι, κατά την ερμηνεία του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, τα δυο αυτά δικαιώματα αναφέρονται και ερμηνεύονται ξεχωριστά από το ΕΔΔΑ⁷⁵.

Αξιοσημείωτο είναι ότι στην περίπτωση των συλληφθέντων ή κρατούμενων υπόπτων ή κατηγορουμένων προβλέπεται σύμφωνα με το άρθρο 4 της Οδηγίας, η παροχή *«Εγγράφου Δικαιωμάτων»*, το οποίο περιλαμβάνει τέσσερα δικαιώματα πλέον των οριζόμενων στο άρθρο 3⁷⁶. Προς διευκόλυνση μάλιστα των αρμοδίων αρχών, στο

⁷² T. Rafaraci, R. Belfiore, EU Criminal Justice Fundamental Rights, Transnational Proceedings and the European Public Prosecutor's Office, Springer 2019, σελ. 44.

⁷³ S. Cras, L. De Matteis, ό.π., 2013 σελ. 26-28.

⁷⁴ S. Allegrezza, V. Covolo (edited by), ό.π., 2018, σελ. 54.

⁷⁵ Κατά πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, τα εν λόγω δικαιώματα είναι αναγνωρισμένοι διεθνείς κανόνες δικαίου που βρίσκονται στην «καρδιά» της έννοιας της δίκαιης δίκης του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ και προστατεύουν τον κατηγορούμενο από αθέμιτες πιέσεις και τον λεγόμενο αστυνομικό εξαναγκασμό σε αυτοενοχοποιητικές καταθέσεις όταν δεν παρευρίσκεται ο συνήγορος υπεράσπισης του. Προβλέπονται πλέον ρητά στο άρθρο 7 της Οδηγίας 2016/343/ΕΕ για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας.

⁷⁶ Πρόκειται για: α) το δικαίωμα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας, β) το δικαίωμα ενημέρωσης των προξενικών αρχών και ενός προσώπου, γ) το δικαίωμα πρόσβασης σε επείγουσα ιατρική περίθαλψη και δ) τον ανώτατο αριθμό ωρών ή ημερών κατά τις οποίες ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος δύναται να στερηθεί της ελευθερίας του.

Παράρτημα I της Οδηγίας παρέχεται ενδεικτικό υπόδειγμα αυτού⁷⁷. Έτσι, όχι μόνο αποκλείεται ο κίνδυνος παράλειψης αναφοράς κάποιου δικαιώματος, αλλά συγκεκριμενοποιείται ο τρόπος παροχής της ενημέρωσης και δεν αφήνεται κανένα περιθώριο ερμηνείας.

Κατά τη συνολική θεώρηση των πέντε επιμέρους δικαιωμάτων του άρθρου 3 της Οδηγίας παρατηρείται ότι δεν ορίζεται το περιεχόμενο αυτών, παρά μόνο τίθενται πρότυπα ως προς τον τρόπο κοινοποίησής τους στους υπόπτους ή κατηγορουμένους⁷⁸. Για την έννοια, τη λειτουργία και την εφαρμογή τους η Οδηγία παραπέμπει στα εθνικά δίκαια των κρατών μελών. Βέβαια, όλα αποτελούν ήδη αντικείμενο ξεχωριστών οδηγιών, όπως για παράδειγμα το δικαίωμα στη διερμηνεία και μετάφραση στις ποινικές διαδικασίες και το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, τα οποία κατοχυρώνονται με τις οδηγίες 2010/64/ΕΕ και 2013/48/ΕΕ αντίστοιχα, καθώς πλέον και το δικαίωμα σιωπής κατά το άρθρο 7 της Οδηγίας 2016/343. Επομένως, στην πράξη το «εθνικό δίκαιο» σταδιακά «εμβολιάζεται» με ενωσιακούς κανόνες ως προς το κανονιστικό νόημα των επιμέρους αυτών δικαιωμάτων.

Περαιτέρω, από τη διατύπωση του άρθρου 3 παρ. 1 της Οδηγίας αναφέρονται ορισμένα ζητήματα ερμηνείας, με κυριότερο την έλλειψη ευκρίνειας αναφορικά με το χρονικό σημείο στο οποίο ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος πρέπει να ενημερώνεται για τα δικονομικά του δικαιώματα, ούτως ώστε αφ' ενός να μην παρεμποδίζεται η αποτελεσματική άσκηση του υπερασπιστικού του δικαιώματος, και αφ' ετέρου να διασφαλίζεται η δικαιοσύνη της ποινικής διαδικασίας.

Πιο συγκεκριμένα, γίνεται λόγος για «άμεση ενημέρωση», χωρίς να προσδιορίζεται σαφώς στο κείμενο της Οδηγίας η έννοια της αμεσότητας. Στο προοίμιο δε και στο σημείο 19 αναφέρεται ότι «...η ενημέρωση θα πρέπει να παρέχεται εγκαίρως κατά τη διάρκεια της διαδικασίας και το αργότερο πριν από την πρώτη επίσημη εξέταση του υπόπτου ή κατηγορουμένου από την αστυνομία ή από άλλη αρμόδια αρχή». Επομένως, το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με τα δικονομικά δικαιώματα δεν φαίνεται να εξαρτάται από την επίσημη ανακοίνωση στο ενδιαφερόμενο πρόσωπο ότι θεωρείται ύποπτος ή από την απόδοση κατηγοριών από τις αρμόδιες αρχές κατά τις

⁷⁷ Δεν εμποδίζονται βέβαια οι κρατικές αρχές από τη χορήγηση του εν λόγω εγγράφου σε όλα τα πρόσωπα τα οποία έχουν την ιδιότητα του υπόπτου ή κατηγορουμένου, δεδομένου ότι η Οδηγία θέτει μόνο ένα minimum προστασίας.

⁷⁸ Fair Trials, Legal Experts Advisory Panel, Roadmap practitioners' tools: Right to information directive, the letter of rights, right to information on the accusation, right of access to the case file, witnesses & other non-suspects, Europe 2015, σελ. 17.

προβλεπόμενες σε κάθε κράτος ποινικές δικονομικές διαδικασίες⁷⁹. Αντίθετα, στην υπόθεση EP⁸⁰ το ΔΕΕ έκρινε ότι, ακόμη και στην περίπτωση που υπάρχουν «υπόνοιες τελέσεως αδικήματος (τα πρόσωπα) πρέπει να ενημερώνονται για τα δικαιώματά τους το ταχύτερο δυνατόν από τη στιγμή μάλιστα που οι σχετικές υπόνοιες δικαιολογούν τη λήψη μέτρων καταναγκασμού». Βέβαια, ο ενωσιακός νομοθέτης για λόγους ασφάλειας δικαίου και εγκυρότητας της ποινικής διαδικασίας έχει θέσει ρητά ένα απώτατο χρονικό όριο, το οποίο αντιστοιχεί στην πρώτη επίσημη εξέταση του υπόπτου ή κατηγορουμένου. Σε κάθε περίπτωση δε τόσο το στοιχείο της αμεσότητας, όσο και το έγκαιρον της όλης διαδικασίας θα πρέπει εννοιολογικά να προσεγγίζονται σε συσχέτιση με τις διενεργούμενες έρευνες και εν γένει ενέργειες των αρμοδίων αρχών⁸¹.

Αναφορικά με τον τρόπο ενημέρωσης του υπόπτου ή κατηγορουμένου σχετικά με τα δικονομικά του δικαιώματα προβλέπεται στην παρ. 2 του άρθρου 3 της Οδηγίας ότι η ενημέρωση παρέχεται «σε απλή και κατανοητή γλώσσα, προφορικά ή εγγράφως, λαμβανομένων υπόψη των ειδικών αναγκών των υπόπτων ή κατηγορουμένων που είναι ευάλωτα πρόσωπα». Η πρόβλεψη αυτή θα πρέπει να ερμηνεύεται σε συνδυασμό με την Οδηγία 2010/64/ΕΕ⁸², στην οποία περιγράφεται λεπτομερώς η υποχρέωση των αρμοδίων αρχών να παρέχουν διερμηνεία και μετάφραση στα ενδιαφερόμενα πρόσωπα που δεν κατανοούν τη γλώσσα της ποινικής διαδικασίας και προβλέπεται η υποχρέωση ειδικής μέριμνας για εκείνα τα πρόσωπα που εμφανίζουν κάποιον παράγοντα ευπάθειας⁸³. Με τον τρόπο αυτό δεν υπονομεύονται τα λοιπά δικονομικά τους δικαιώματα και διασφαλίζεται η δίκαιη διεξαγωγή της δίκης⁸⁴.

⁷⁹S. Allegrezza, V. Covolo, ό.π, 2018, σελ. 54.

⁸⁰ ΔΕΕ, C-467/18, σκέψεις 50 έως 55.

⁸¹ Η. Αναγνωστόπουλος, ό.π, 2017, σελ. 95.

⁸²A. Tsagkalidis, Directive 2012/13/EE on the Right to Information in Criminal Proceedings, ERA seminar, Krakow 2017, σελ. 4-5, διαθέσιμο στο: http://www.era-comm.eu/procedural_safeguards/kiosk/pdf/2017/Article_Right_to_Information.pdf.

⁸³ Σκέψεις 17, 27 του προοιμίου της Οδηγίας 2010/64/ΕΕ, της 20^{ης} Οκτωβρίου 2010 και σκέψεις 25 και 26 της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ, όπου ως παραδείγματα ευπάθειας αναφέρονται το νεαρό της ηλικίας ενός ατόμου, η διανοητική και σωματική του κατάσταση.

⁸⁴ Κατά τη διαδικασία των τριλόγων το Συμβούλιο δεν επιθυμούσε να γίνει ξεχωριστή αναφορά για τα ευάλωτα πρόσωπα, καθώς είχε σκοπό τα δικαιώματά τους να αποτελέσουν αντικείμενο ξεχωριστής οδηγίας. Μέχρι σήμερα δεν έχει θεσπιστεί ακόμη σχετική οδηγία παρά μόνο μια, η οποία όμως καταλαμβάνει συγκεκριμένη κατηγορία ευάλωτων προσώπων, τα παιδιά. Πρόκειται για την Οδηγία 2016/800/ΕΕ της 11^{ης} Μαΐου 2016 σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις των παιδιών που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στις ποινικές διαδικασίες. Τα ευάλωτα πρόσωπα ορίζονται στη σύσταση της Επιτροπής της 27^{ης} Νοεμβρίου 2013 ως τα πρόσωπα εκείνα που δεν είναι σε θέση να κατανοούν και να συμμετέχουν ουσιαστικά στις ποινικές διαδικασίες λόγω της ηλικίας, της διανοητικής ή σωματικής κατάστασης ή αναπηρίας.

Σε περίπτωση τέλος που οι αρμόδιες αρχές παραλείψουν ή αρνηθούν να ενημερώσουν τον ύποπτο ή κατηγορούμενο για τα δικονομικά δικαιώματά του, τότε ο τελευταίος έχει, κατά τις προβλέψεις του ενωσιακού νομοθέτη, τη δυνατότητα προσφυγής κατά το άρθρο 8 παρ. 2 της Οδηγίας. Δεν θεσπίζεται εν προκειμένω ξεχωριστό δικαίωμα, το οποίο θα συνεπαγόταν και τη θέσπιση ειδικού μηχανισμού προστασίας, αντίθετα γίνεται ευθεία παραπομπή στα εθνικά δικονομικά δίκαια και συνεπώς στα ήδη υπάρχοντα ένδικα μέσα προστασίας. Η χρήση δε του όρου «προσφυγή» κατά την ελληνική μετάφραση της Οδηγίας έχει χαρακτηριστεί ως κακότεχνη και ερμηνεύεται με την έννοια κάθε ένδικου μέσου και όχι αποκλειστικώς της προσφυγής⁸⁵.

2. Συμβατότητα με το σύστημα της ΕΣΔΑ

Αρχικά, κρίνεται σκόπιμο να διευκρινιστεί ότι η αναφορά που γίνεται στο «σύστημα» της ΕΣΔΑ εκλαμβάνεται ως αναφορά τόσο στο γραπτό κείμενο των δικαιωμάτων, όσο και στην πλούσια νομολογία του δικαιοδοτικού οργάνου που έχει επιφορτιστεί με την αρμοδιότητα τήρησης αυτών⁸⁶. Στην προκειμένη δε περίπτωση η νομολογία του ΕΔΔΑ έχει συμβάλλει ουσιωδώς στη διαμόρφωση και λεπτομερή εξέταση του δικαιώματος ενημέρωσης, επηρεάζοντας και το καταληκτικό κείμενο της Οδηγίας, ενώ αντίστοιχα σε θέματα ερμηνείας και εφαρμογής αυτής κατέχει εξέχοντα ρόλο το ΔΕΕ.

Για τον έλεγχο της συμβατότητας των προβλέψεων του άρθρου 3 παρ. 1 της Οδηγίας, με το σύστημα της ΕΣΔΑ κρίνεται σκόπιμο να εξεταστεί αρχικώς το κείμενο των δικαιωμάτων και εν συνεχεία τα νομολογιακά προηγούμενα του ΕΔΔΑ, ούτως ώστε να γίνει αντιληπτή η συσχέτιση των εκατέρωθεν προβλέψεων και να εξαχθούν αξιόπιστα συμπεράσματα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, θα δοθεί και μια πρώτη εικόνα της ποιότητας του παραγώγου ενωσιακού νομοθετικού κειμένου και θα διαφανεί η προστιθέμενη αξία αυτού σε σχέση με το καταστατικό κείμενο για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Όπως σημειώθηκε σε προηγούμενη ενότητα, το δικαίωμα ενημέρωσης στο σύνολο του δεν αποτυπώνεται ρητά στο κείμενο της ΕΣΔΑ. Η τελευταία είναι γνωστό

⁸⁵Η. Αναγνωστόπουλος, ό.π, 2017, σελ. 94, υποσημείωση 298.

⁸⁶ Ν. Κανελλοπούλου – Μαλούχου, άρθρο 52 παρ. 3, πλαγ. 60, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2020.

ότι έχει χαρακτηριστεί ως ένα «ζωντανό όργανο», και για το λόγο αυτό ερμηνεύεται από το ΕΔΔΑ κατά τρόπο δυναμικό, δηλαδή λαμβανομένων υπόψη των εκάστοτε ισχυουσών συνθηκών⁸⁷ («...*must be interpreted in the light of the present day conditions*»)⁸⁸. Με τη νομολογία του επομένως το δικαστήριο έχει εμπλουτίσει και επεκτείνει σημαντικά τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ, επιβεβαιώνοντας εμπράκτως τον ως άνω χαρακτηρισμό.

Στο πλαίσιο της νομολογίας του ΕΔΔΑ, το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με τα δικονομικά δικαιώματα δεν εντοπίζεται κατά τον ίδιο τρόπο που περιγράφεται στην Οδηγία 2012/13/ΕΕ, αντίθετα βλέπουμε μεμονωμένα τις πτυχές αυτού. Για παράδειγμα, το δικαστήριο έχει ασχοληθεί εκτενώς σε αρκετές αποφάσεις του με ζητήματα παραβιάσεων του δικαιώματος ενημέρωσης ως προς το δικαίωμα σιωπής ξεχωριστά, καθώς και ως προς το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, εξάγοντας ερμηνευτικά πορίσματα ως προς το έγκαιρον της ενημέρωσης και τη σύνδεση του στοιχείου αυτού με την ορθή άσκηση των λοιπών δικονομικών δικαιωμάτων.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Zaichenko κατά Ρωσίας*⁸⁹. Στην εν λόγω υπόθεση ο διευθυντής μια ιδιωτικής εταιρείας, ύστερα από πληροφορίες ότι οι εργαζόμενοι οδηγοί της έκλεβαν καύσιμα από τα οχήματα εξυπηρέτησης που διέθετε, προχώρησε σε καταγγελία στις αρμόδιες αρχές ζητώντας να ελεγχθούν τα προσωπικά τους οχήματα. Σε έναν από αυτούς τους ελέγχους η αστυνομία σταμάτησε το αυτοκίνητο του *Zaichenko* και τον ρώτησε για την προέλευση των καυσίμων που ανευρέθηκαν σε αυτό. Εκείνη τη στιγμή τον κατέλαβε φόβος, λόγω και του ότι δεν μπορούσε να αποδείξει άμεσα την νόμιμη αγορά των καυσίμων και έτσι, αντί να απαντήσει ότι είχε αγοράσει τα καύσιμα, δήλωσε ότι τα είχε λάβει από όχημα εξυπηρέτησης της εταιρείας. Σημειωτέον ότι ο αστυνομικός υπάλληλος ουδέποτε τον ενημέρωσε για τον λόγο που σταμάτησε και επιθεώρησε το αυτοκίνητό του, ούτε φυσικά για την ύπαρξη υποψιών εναντίον του για κλοπή καυσίμων.

Επί τη βάση της δήλωσης του *Zaichenko* συντάχθηκε έκθεση, στην οποία βεβαιωνόταν η εύρεση 30 λίτρων καυσίμων στο αυτοκίνητό του, καθώς και η λήψη αυτών από όχημα εξυπηρέτησης της εταιρείας για προσωπική χρήση. Μετά το πέρας

⁸⁷D. J. Harris, M. O' Boyle, Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, 2014, σελ. 8-10.

⁸⁸ Βλ. υπόθεση *Tyger κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (1978).

⁸⁹ ΕΔΔΑ, *Zaichenko κατά Ρωσίας*, 18.02.2010.

της επιθεώρησης του αυτοκινήτου, ο Zaichenko υπέγραψε ένα έγγραφο με τον τίτλο «Εξηγήσεις», στο οποίο αφ' ενός επαναλήφθηκε η ίδια δήλωση, αφ' ετέρου βεβαιωνόταν ότι προτού παρασχεθούν οι εξηγήσεις είχε ενημερωθεί για το δικαίωμα μη αυτοενοχοποίησης κατά το άρθρο 51 του Συντάγματος της Ρωσίας. Κατά συνέπεια καταδικάστηκε από το αρμόδιο ρωσικό δικαστήριο για την κλοπή των καυσίμων, με την έφεση του στη συνέχεια να απορρίπτεται επίσης, θεωρώντας ότι οι εκθέσεις και οι δηλώσεις του εν γένει, ορθώς, είχαν ληφθεί υπόψη.

Το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι σε ποινικές υποθέσεις το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ τίθεται σε εφαρμογή «αφ' ης στιγμής απευθύνονται κατηγορίες»⁹⁰ σε ένα πρόσωπο. Αυτό συμβαίνει κατά την κρίση του, όταν ο ενδιαφερόμενος ενημερώνεται επίσημα από την αρμόδια αρχή για την κατηγορία, είτε κατά τη σύλληψη του, είτε στο πλαίσιο προανακριτικών ερευνών. Στην προκειμένη περίπτωση, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι δηλώσεις του Zaichenko έλαβαν χώρα σε χρόνο προγενέστερο της ενημέρωσής του για την απόδοση κατηγοριών σε βάρος του. Μάλιστα, τόνισε ότι λανθασμένα του αποδόθηκε από τις αρμόδιες αρχές η ιδιότητα του κατηγορουμένου, όταν δεδομένης της αδυναμίας του να αποδείξει επί τόπου τη νόμιμη κτήση των καυσίμων και της ταχύτητας των γεγονότων, έπρεπε να θεωρηθεί ύποπτος. Έτσι, απέρριψε και τον ισχυρισμό της Ρωσίας περί παραίτησης αυτού από το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης, εφόσον δεν είχε ενημερωθεί έγκαιρα. Κατέληξε δε στο συμπέρασμα ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, από τη στιγμή που οι αυτοενοχοποιητικές δηλώσεις του ελήφθησαν υπόψη για την καταδίκη του⁹¹.

Παρόμοιες παραβιάσεις έχει εντοπίσει το ΕΔΔΑ και ως προς το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με την πρόσβαση σε δικηγόρο. Ύστερα από την απόφαση Salduz κατά Τουρκίας, στην οποία το δικαστήριο προέβη σε μεταστροφή της προηγούμενης πάγιας νομολογίας του, αναγνωρίζοντας εφεξής ότι παραβιάσεις δικαιωμάτων που λαμβάνουν χώρα στο στάδιο της προδικασίας συνεπάγονται και παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη διεξαγωγή της δίκης κατ' άρθρο 6 της ΕΣΔΑ⁹², ακολούθησε πληθώρα αποφάσεων σχετικά με τη σημασία της ενημέρωσης για την εκπροσώπηση

⁹⁰ Σκέψη 42 της απόφασης: «Charge for the purposes of Article 6 par. 1, may be defined as the official notification given to an individual by the competent authority of an allegation that he has committed a criminal offence».

⁹¹ Βλ. και Claude Brusco κατά Γαλλίας, της 14.10.2010, όπου το ΕΔΔΑ επίσης διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, καθώς ο ύποπτος δεν ενημερώθηκε για το δικαίωμα σιωπής και δεν εκπροσωπήθηκε από δικηγόρο παρά μόνο αφότου πέρασαν 20 ώρες προανάκρισης αυτού.

⁹² D. Giannouloupoulos, *Improperly Obtained Evidence in Anglo-American and Continental Law*, Hart Publishing 2019, σελ. 167-169.

από δικηγόρο, το έγκαιρον αυτής, καθώς και ειδικότερες προβλέψεις για ευάλωτα πρόσωπα, όπως είναι οι ανήλικοι.

Στην υπόθεση Panovits κατά Κύπρου, νεαρό άτομο, ηλικίας 17 ετών και συνοδευόμενο μόνο από τον πατέρα του, προσήχθη στο αστυνομικό τμήμα της περιοχής του, όπου ενημερώθηκε για την έκδοση εντάλματος σύλληψης εναντίον του με την κατηγορία της ανθρωποκτονίας. Στη συνέχεια υποβλήθηκε σε μια σειρά από ερωτήσεις δεχόμενος συγχρόνως πιέσεις να ομολογήσει την πράξη, ούτως ώστε να τύχει ευνοϊκότερης μεταχείρισης, ενώ δεν είχε ενημερωθεί καν για το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι αρμόδιες αρχές πρέπει να διασφαλίζουν με θετικές ενέργειες το δικαίωμα ενημέρωσης του κατηγορουμένου ως προς τη δυνατότητα νομικής εκπροσώπησής του, πράγμα που δεν συνέβη στην εν λόγω υπόθεση, με αποτέλεσμα την παραβίαση των υπερασπιστικών του δικαιωμάτων⁹³. Περαιτέρω, επανέλαβε ότι η ενημέρωση αυτή πρέπει να λαμβάνει χώρα ήδη από το πρώτο στάδιο της ανακριτικής διαδικασίας («*at the initial stages of police interrogation*»)⁹⁴ και να λαμβάνεται υπόψη το ευαίσθητο της ηλικίας του κατηγορουμένου, ούτως ώστε να μειώνεται κατά το δυνατόν το αίσθημα του εκφοβισμού αυτού⁹⁵.

Από τα ανωτέρω διαλαμβανόμενα γίνεται αντιληπτό ότι το άρθρο 3 της Οδηγίας, σχετικά με το εξετασθέν δικαίωμα ενημέρωσης του κατηγορουμένου για τα δικονομικά δικαιώματά του, ενσωματώνει νομολογιακά προηγούμενα του ΕΔΔΑ, όπως προκύπτει από τα όσα ενδεικτικώς εκτέθηκαν στην παρούσα και προηγούμενη ενότητα, κι επομένως είναι κατά γνώμη μου συμβατό προς το όλο σύστημα της ΕΣΔΑ. Λαμβανομένων μάλιστα υπόψη των ειδικότερων προβλέψεων που αποτυπώνονται στο άρθρο 3, βάσιμα μπορεί να υποστηριχθεί ότι η εν λόγω Οδηγία συμβάλλει στην ποιοτική ενίσχυση της νομικής θέσης των υπόπτων και κατηγορουμένων, καθώς καταγράφει ρητά και εξειδικεύει ζητήματα που αφορούν τον χρόνο και τρόπο παροχής της ενημέρωσης, και λαμβάνει ειδική μέριμνα για τα ευάλωτα πρόσωπα.

⁹³ Σκέψεις 72 και 73, Panovits κατά Τουρκίας, 11.12.2008.

⁹⁴ Ο.π, σκέψη 66, βλ. και σκέψη 32 στην υπόθεση Dayanan κατά Τουρκίας, όπου το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ο κατηγορούμενος πρέπει να εκπροσωπείται από δικηγόρο από τη στιγμή που τίθεται υπό κράτηση και όχι κατά την ανάκρισή του σε μεταγενέστερο στάδιο.

⁹⁵ Ο.π, σκέψη 67, βλ. και σκέψη 85 στην υπόθεση T. κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

3. Η ενσωμάτωση του άρθρου 3 της Οδηγίας στην ελληνική έννομη τάξη και τα εντεύθεν ζητήματα ερμηνείας κι εφαρμογής

Όπως σημειώθηκε στην εισαγωγή της παρούσας, η Οδηγία 2012/13/ΕΕ ενσωματώθηκε στην εσωτερική έννομη τάξη με τον Ν. 4236/2014, της 11^{ης} Φεβρουαρίου 2014 και εντάσσεται στο Κεφάλαιο Β΄ του νομοθετήματος. Εν προκειμένω, το άρθρο 3 παρ. 1 και 2 της Οδηγίας ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο με το άρθρο 10 του Νόμου.

Ως προς την ενσωμάτωση αυτού, παρατηρείται ότι ο Έλληνας νομοθέτης επέλεξε να προσθέσει ένα νέο άρθρο στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, το άρθρο 95⁹⁶, στο οποίο μεταφέρεται αυτούσιο το αντίστοιχο κείμενο της Οδηγίας. Ομοίως, στο άρθρο 96 του ΚΠοινΔικ συμπεριλήφθηκε με το άρθρο 10 του Ν.4236/2014, η πρόβλεψη της Οδηγίας για το Έγγραφο Δικαιωμάτων, χωρίς να παρατηρείται οποιαδήποτε ποιοτική διαφοροποίηση ως προς την διατύπωση. Έτσι, ο συλληφθείς ή κρατούμενος ύποπτος ή κατηγορούμενος φέρει όλα τα δικαιώματα που μνημονεύονται ρητά στο άρθρο 4 της Οδηγίας.

Μοναδική προσθήκη του εθνικού νομοθέτη αποτελεί η υποχρέωση ενημέρωσης για τις συνέπειες παραίτησης από το εν λόγω δικαίωμα, καθώς και η σύνταξη έκθεσης που να αποδεικνύει την ενημέρωση και απάντηση του υπόπτου ή κατηγορουμένου. Περαιτέρω, δεν εντοπίζεται κάποια τεχνική ή ποιοτική διαφοροποίηση από τις ενωσιακές προβλέψεις. Επομένως από το γεγονός αυτό συνάγεται το συμπέρασμα ότι η Ελλάδα ανταποκρίθηκε πλήρως στις ελάχιστες απαιτήσεις της Οδηγίας και το άρθρο 3 αυτής έχει ενσωματωθεί ορθώς στο ποινικό δικονομικό μας σύστημα.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να γίνουν κάποιες ερμηνευτικές παρατηρήσεις κυρίως σε ό,τι αφορά την εφαρμογή του δικαιώματος. Το γεγονός ότι το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με τα δικονομικά δικαιώματα, κατά τις προβλέψεις της Οδηγίας, καταλαμβάνει μόνο πέντε από αυτά, δεν σημαίνει ότι στην πράξη οι αρμόδιες αρχές οφείλουν να περιοριστούν σε αυτά, αλλά να παράσχουν ενημέρωση «τουλάχιστον» ως προς αυτά, όπως προκύπτει από το κείμενο της Οδηγίας, καθώς και

⁹⁶ Ύστερα από τις πρόσφατες τροποποιήσεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, με τους Νόμους 4623/19, 4637/18-11-19 και 4640/30-11-20.

του Νόμου ενσωμάτωσης. Η Οδηγία, όπως επανειλημμένα έχει αναφερθεί, καθιερώνει ένα ελάχιστο επίπεδο προστασίας, μια βάση κάτω από την οποία δεν επιτρέπεται νομοθετικώς να διέλθει κανένα κράτος μέλος. Επομένως, από τη στιγμή που στο εσωτερικό δίκαιο κατοχυρώνονται περισσότερα δικονομικά δικαιώματα και άρα ένα υψηλότερο επίπεδο προστασίας, οι αρμόδιες αρχές οφείλουν με θετικές ενέργειες⁹⁷ να ενημερώνουν τους υπόπτους και κατηγορουμένους για το σύνολο των προβλεπόμενων δικαιωμάτων τους⁹⁸.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με την ποινική κατηγορία

1. Κανονιστικό περιεχόμενο και ζητήματα ερμηνείας του άρθρου 6 της Οδηγίας

1.1. Επί του βασικού δικαιώματος, κατ' άρθρο 6 παρ. 1 και 3

Καταλυτικής σημασίας για την άσκηση των υπερασπιστικών δικαιωμάτων των υπόπτων και κατηγορουμένων, καθώς και για τη διασφάλιση της δίκαιης διεξαγωγής της ποινικής δίκης είναι, ιδίως, η δεύτερη πτυχή του δικαιώματος ενημέρωσης, η ενημέρωση σχετικά με την ποινική κατηγορία. Η βαρύνουσα σημασία του δικαιώματος αυτού, θα μπορούσε να πει κανείς, ότι φαίνεται και από το γεγονός ότι ο ίδιος ο ενωσιακός νομοθέτης επέλεξε να αναφερθεί ρητά στο κείμενο της Οδηγίας στη στενή σύνδεση της ενημέρωσης για την κατηγορία με τα προαναφερθέντα κριτήρια, ήτοι της δικαιοσύνης της διαδικασίας και του δικαιώματος υπεράσπισης.

Ειδικότερα, στο άρθρο 6 παρ. 1 της Οδηγίας ορίζεται ρητά ότι:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε ο ύποπτος ή κατηγορούμενος να ενημερώνεται για την αξιόποινη πράξη την οποία φέρεται, ή κατηγορείται, ότι διέπραξε. Η ενημέρωση

⁹⁷ Κατά πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, δεν αρκεί η πρόβλεψη των δικαιωμάτων στο εσωτερικό δίκαιο για την ικανοποίηση των απαιτήσεων που απορρέουν από το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, αλλά θα πρέπει με θετικές ενέργειες των αρμοδίων αρχών να διασφαλίζεται το δικαίωμα ενημέρωσης. Βλ. COM (2010) 392, τελικό, της 20.7.2010.

⁹⁸ Η. Αναγνωστόπουλος, ό.π, 2017, σελ. 141-142.

αυτή είναι άμεση και δεόντως λεπτομερής προκειμένου να διασφαλισθούν ο δίκαιος χαρακτήρας της διαδικασίας και η αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης του κατηγορουμένου».

Στην παράγραφο 3 δε του ιδίου ως άνω άρθρου προβλέπεται ότι:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε το αργότερο με τη διαβίβαση του κατηγορητηρίου στο δικαστήριο να παρέχονται λεπτομερή στοιχεία για την ποινική κατηγορία, συμπεριλαμβανομένης της φύσης και του νομικού χαρακτηρισμού της αξιόποινης πράξης και του είδους της συμμετοχής του κατηγορουμένου».

Από νομοτεχνικής απόψεως προκύπτει ότι, αν και το εν λόγω άρθρο τιτλοφορείται «Δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με την ποινική κατηγορία», στην ουσία γίνεται μια διάκριση ως προς το περιεχόμενο και το επίπεδο της ενημέρωσης. Στην πρώτη παράγραφο οι πληροφορίες που οφείλουν οι αρμόδιες αρχές να κοινοποιούν στον ύποπτο ή κατηγορούμενο είναι γενικές και αφορούν την ερευνώμενη ή αποδιδόμενη πράξη, ενώ στην τρίτη παράγραφο το επίπεδο ενημέρωσης είναι υψηλότερο⁹⁹. Ανάλογα με το στάδιο της ποινικής διαδικασίας, η ενημέρωση μπορεί να περιορίζεται στην αξιόποινη πράξη ή να καταλαμβάνει και την ποινική κατηγορία. Όσο πιο κοντά δηλαδή βρισκόμαστε στην επ' ακροατηρίω διαδικασία, τόσο πιο λεπτομερής και πλήρης οφείλει να είναι η ενημέρωση¹⁰⁰. Στην περίπτωση δε των συλληφθέντων ή κρατούμενων ο ενωσιακός νομοθέτης προσθέτει και την ενημέρωση για τους λόγους σύλληψης και κράτησης, ώστε να καταστεί δυνατός ο δικαστικός τους έλεγχος. Η σχετική πρόβλεψη εμπνέεται ευθέως από το άρθρο 5 παρ. 2 και 4 της ΕΣΔΑ, το οποίο ρητώς αναφέρεται στην πληροφόρηση για τους λόγους συλλήψεως, καθώς και στο δικαίωμα προσφυγής κατά αυτής¹⁰¹. Στόχος αυτού αποτελεί η εξάλειψη κάθε ασάφειας και αβεβαιότητας γύρω από τη σύλληψη ή κράτηση, καθώς και η δυνατότητα αξιολόγησης της νομιμότητας αυτών.

Η διατύπωση ωστόσο των ανωτέρω παραγράφων εγείρει σημαντικά ερμηνευτικά ζητήματα για τους εφαρμοστές του δικαίου και ασκεί βεβαίως ουσιώδη επιρροή στην εφαρμογή του δικαιώματος στην πράξη, από το ένα κράτος μέλος στο άλλο. Ο ενωσιακός νομοθέτης αναφέρεται σε «άμεση» και «δεόντως λεπτομερή» ενημέρωση, χωρίς να εξειδικεύει περαιτέρω τα στοιχεία αυτά, με το ενδεχόμενο η

⁹⁹ S. Ruggeri, Human Rights in European Criminal Law, New Developments in European Legislation and Case Law after the Lisbon Treaty, Springer 2015, σελ. 94, με περαιτέρω παραπομπές.

¹⁰⁰ S. Allegrezza, V. Covoio, ό.π., 2018, σελ. 55.

¹⁰¹ Ibid, σελ. 58 επ.

αοριστία της διατύπωσης να οδηγεί σε διαφορετικές προσεγγίσεις μεταξύ των κρατικών αρχών.

Όμως, ιδιαίτερα διαφωτιστικό ως προς τα στοιχεία που πρέπει να εμπεριέχει η ενημέρωση από τις αρμόδιες αρχές είναι το σημείο 28 του προοιμίου της Οδηγίας, στο οποίο και γίνεται αναφορά στα εξής στοιχεία: α) στην περιγραφή των πραγματικών περιστατικών, β) στον χρόνο τέλεσης της αξιόποινης πράξης, γ) στον τόπο τέλεσης της πράξης, και δ) στον νομικό χαρακτηρισμό της πράξης. Όπως σημειώθηκε ανωτέρω, η παροχή πληροφοριών για τα προαναφερθέντα στοιχεία τελεί σε άμεση συνάρτηση με το στάδιο της ποινικής διαδικασίας, γεγονός που στο εν λόγω σημείο του προοιμίου της Οδηγίας αναφέρεται ρητά. Λόγω της συσχέτισης αυτής, ο ενωσιακός νομοθέτης απαιτεί στην τρίτη παράγραφο, πριν τη διαβίβαση του κατηγορητηρίου στο δικαστήριο, ήτοι σε προχωρημένο στάδιο της προδικασίας, να ενημερώνεται το πρόσωπο που έχει λάβει πλέον την ιδιότητα του κατηγορουμένου για τον νομικό χαρακτηρισμό της πράξης του και το είδος της συμμετοχής του¹⁰².

Αν αναλογιστεί κανείς ότι η ποινική διαδικασία είναι μια δυναμική διαδικασία, η οποία μεταξύ άλλων βασίζεται και στην αρχή του προσήκοντος βαθμού υπόνοιας ή ισχύος των αποδείξεων¹⁰³, δηλαδή στην κλιμάκωση των υπονοιών και ενδείξεων βάσει των αποδεικτικών στοιχείων που συγκεντρώνονται από τις αρμόδιες αρχές, καθίσταται σαφές, γιατί ο ενωσιακός νομοθέτης επέλεξε να τοποθετηθεί, αρκούμενος στη φράση «δεόντως λεπτομερής», για τον προσδιορισμό του περιεχομένου της ενημέρωσης. Σύμφωνα δε με τον Αναγνωστόπουλο, η φράση αυτή είναι εύλογα ελαστική, καθώς «*οι αρχές που επιλαμβάνονται μιας ποινικής υποθέσεως δεν μπορούν πράγματι να ανακοινώσουν στον ύποπτο ή κατηγορούμενο περισσότερα από όσα οι ίδιες γνωρίζουν στο αντίστοιχο στάδιο της διαδικασίας*»¹⁰⁴.

Ως προς το στοιχείο του χρόνου άσκησης του δικαιώματος παρατηρείται ότι είναι εκείνο το ζήτημα που έχει απασχολήσει περισσότερο από κάθε άλλο την επιστημονική έρευνα και τη νομολογία των δικαστηρίων. Όπως και στην προηγούμενη πτυχή του δικαιώματος ενημέρωσης, έτσι και εν προκειμένω, ο χαρακτηρισμός της ενημέρωσης ως «*άμεσης*» χρήζει ερμηνείας και ενδεδειγμένης έρευνας, και σε νομολογιακό επίπεδο, για την ολοκληρωμένη θεώρηση του υπό εξέταση άρθρου.

¹⁰² Πρόκειται για πρόβλεψη εμπνευσμένη από το άρθρο 6 παρ. 3 εδ α' της ΕΣΔΑ, το οποίο αναλύεται εκτενώς σε επόμενη ενότητα.

¹⁰³ Α. Καρράς, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη 5^η Έκδοση, Αθήνα 2017, σελ. 30-31.

¹⁰⁴ Η. Αναγνωστόπουλος, ό.π., 2017, σελ. 103-105.

Στο κείμενο της Οδηγίας δεν εντοπίζονται πρόσθετοι χαρακτηρισμοί, προσδιοριστικοί του χρονικού σημείου της ενημέρωσης, ωστόσο, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο σημείο 28 του προοιμίου της Οδηγίας, η ενημέρωση «...θα πρέπει να παρέχεται άμεσα και το αργότερο πριν από την πρώτη επίσημη ανάκρισή του (υπόπτου ή κατηγορουμένου) από την αστυνομία ή άλλη αρμόδια αρχή, και χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η διενέργεια των ερευνών». Το χρονικό διάστημα εντός του οποίου επιβάλλεται να γίνεται η ενημέρωση ως προς την κατηγορία παραμένει ασαφές. Για ακόμη μία φορά ο ενωσιακός νομοθέτης προσδιορίζει μεν για λόγους ασφάλειας του δικαίου το απώτατο χρονικό σημείο της ενημέρωσης, αλλά δεν συμβαίνει το ίδιο και με το εναρκτήριο σημείο. Το γεγονός αυτό εγείρει ερωτήματα ως προς τα κριτήρια προσέγγισης αυτού και πιθανόν να οδηγεί και στην υιοθέτηση διαφορετικών επιπέδων προστασίας μεταξύ των κρατών μελών¹⁰⁵.

Ωστόσο, η συμπερίληψη στο παρατεθέν χωρίο του προοιμίου της Οδηγίας της ανάγκης διασφάλισης των διενεργούμενων ερευνών κατά τον χρόνο παροχής της ενημέρωσης, είναι ενδεικτική της σκέψης και βούλησης του ενωσιακού νομοθέτη. Από την πρόβλεψη αυτή, λοιπόν, θα μπορούσε να συναχθεί ένα κριτήριο προσδιορισμού ή έστω προσέγγισης του χρονικού σημείου ενημέρωσης του υπόπτου ή κατηγορουμένου σχετικά με την κατηγορία. Έτσι, στην περίπτωση που διενεργείται έρευνα στην κατοικία υπόπτου για την εξακρίβωση τέλεσης αξιόποινης πράξης και την συλλογή αποδεικτικού υλικού, οι αρμόδιες αρχές δεν οφείλουν να τον ενημερώσουν για την αξιόποινη πράξη που υποπτεύονται ότι έχει τελέσει, εάν κρίνουν ότι δια της ενημέρωσης αυτού η έρευνα τους θα αποβεί άκαρπη¹⁰⁶.

Η πρόβλεψη αυτή της Οδηγίας έχει χαρακτηριστεί ως ελαστική και ευνοϊκή για τις αρμόδιες αστυνομικές και κρατικές αρχές, καθώς προτάσσεται η ασφάλεια και αποτελεσματικότητα των διενεργούμενων ερευνών με σκοπό την διαλεύκανση των εγκλημάτων, έναντι των δικονομικών δικαιωμάτων των υπόπτων και κατηγορουμένων¹⁰⁷. Υποστηρίζεται, βέβαια, στη θεωρία και η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία η ενημέρωση θα πρέπει να λαμβάνει χώρα το αμεσότερο δυνατόν, δηλαδή ακόμη και κατά της διάρκειας έρευνας στην οικία του υπόπτου,

¹⁰⁵ S. Allegrezza, V. Covolo, ό.π, 2018, σελ. 55.

¹⁰⁶ Η. Αναγνωστόπουλος, ό.π, 2017, σελ. 106.

¹⁰⁷ Η. Αναγνωστόπουλος, ό.π, 2017, σελ. 105-107, με περαιτέρω παραπομπές.

προκειμένου να διασφαλιστεί πρωτίστως η δικαιοσύνη της διαδικασίας, όπως επιτάσσει το άρθρο 6 παρ. 1 της Οδηγίας και όχι το προοίμιο αυτής.¹⁰⁸

Σημαντικά πορίσματα για το χρόνο παροχής της ενημέρωσης και της εξειδίκευσης του περιεχομένου της εντοπίζονται και σε νομολογιακό επίπεδο, από το ΔΕΕ. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπόθεση *Covaci*¹⁰⁹, στην οποία Ρουμάνος υπήκοος, ευρισκόμενος σε γερμανικό έδαφος, εντοπίζεται από τις γερμανικές αστυνομικές αρχές να οδηγεί όχημα, το οποίο αφ' ενός δεν έφερε ασφαλιστήριο αστικής ευθύνης, αφ' ετέρου διέθετε παραποιημένη βεβαίωση ασφαλίσεως. Για την επιβολή χρηματικής ποινής στον *Covaci*, εκδόθηκε αρχικά απόφαση προσωρινής ισχύος, χωρίς την διεξαγωγή όμως ακροαματικής διαδικασίας, κατά τις προβλέψεις του γερμανικού δικαίου. Κατά της απόφασης αυτής, υφίστατο η δυνατότητα προβολής αντιρρήσεων εντός προθεσμίας δυο εβδομάδων από την επίδοσή της, οδηγώντας αυτή τη φορά σε επ' ακροατηρίω διαδικασία. Δεδομένου ότι ο *Covaci* δεν είχε τη μόνιμη κατοικία του στη Γερμανία, διόρισε τρεις αντικλήτους για την επίδοση των δικαστικών εγγράφων που απευθύνονταν σε αυτόν και τη διενέργεια πάσας νομικής ενέργειας. Πράγματι, εκδόθηκε σε βάρος του καταδικαστική απόφαση και επιδόθηκε νομίμως στους αντικλήτους του και από το χρόνο αυτό ξεκινούσε και η προθεσμία άσκησης των ενδίκων μέσων κατ' αυτής.

Παρατηρείται ότι κατά τη γερμανική ποινική δικονομία ο δικαστής σχηματίζει δικανική πεποίθηση επί του βασίμου της κατηγορίας, εκδίδει απόφαση προσωρινής ισχύος, και μόνο, όταν αυτή επιδίδεται, έχει τη δυνατότητα ο κατηγορούμενος να λάβει γνώση της κατηγορίας και να υπερασπιστεί εαυτόν προβάλλοντας αντιρρήσεις. Ενόψει αυτής της διαδικασίας, το γερμανικό δικαστήριο, έχοντας υπόψη του και την σχετικά πρόσφατη τότε Οδηγία 2012/13/ΕΕ και ιδίως τις προβλέψεις του άρθρου 6 αυτής για το δικαίωμα γνώσεως της κατηγορίας, απέστειλε προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, διερωτώμενο το κατά πόσο η επίδοση δικαστικών εγγράφων σε αντικλήτους και η έναρξη της προθεσμίας άσκησης ενδίκων μέσων από αυτό το χρονικό σημείο, συμβαδίζει με το εν λόγω άρθρο της Οδηγίας.

Το ερώτημα αυτό, όμως, προσέγγιζε και ζητήματα του τρόπου παροχής της ενημέρωσης και συγκεκριμένα του τρόπου επιδόσεως των εγγράφων, κάτι το οποίο, όπως πολύ σωστά επισήμανε ο Γενικός Εισαγγελέας Υ. Βοτ στις προτάσεις του, δεν

¹⁰⁸ S. Cras, L. De Matteis, ό.π, 2013, σελ. 29.

¹⁰⁹ ΔΕΕ, C-216/14 της 15.10.2015.

ρυθμίζεται από την υπό εξέταση Οδηγία¹¹⁰. Παρ' όλα αυτά, επισήμανε ότι κατά την επιλογή του τρόπου ενημέρωσης, τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν τον σεβασμό των δικαιωμάτων που οι κατηγορούμενοι αντλούν από την εν λόγω οδηγία.¹¹¹ Το ΔΕΕ κατέληξε στην κρίση ότι η προβλεπόμενη διαδικασία ενημέρωσης δια της επίδοσης της καταδικαστικής απόφασης στον αντίκλητο δεν αντιτίθεται στις προβλέψεις του άρθρου 6 της Οδηγίας, υπό την προϋπόθεση ότι ο χρόνος προσβολής της απόφασης με ένδικο μέσο αρχίζει από τότε που ο κατηγορούμενος λαμβάνει πραγματική γνώση αυτής, ώστε να εξασφαλίζεται η αποτελεσματική άσκηση των υπερασπιστικών του δικαιωμάτων¹¹².

Ένα παρόμοιο ζήτημα αντιμετώπισε το ΔΕΕ στην υπόθεση *Tranca*¹¹³ και στις συνεκδικαζόμενες *Reiter*¹¹⁴ και *Orpila*¹¹⁵, όπου τέθηκε ερώτημα για το κατά πόσο είναι σύμφωνες με το άρθρο 6 παρ. 1 και 3 της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ, γερμανικές δικονομικές διατάξεις που προβλέπουν ότι η επίδοση καταδικαστικής απόφασης σε αντίκλητο αρκεί ώστε να εκκινήσει η προθεσμία προβολής αντιρρήσεων, και σε περίπτωση απώλειας αυτής από τον κατηγορούμενο, δύναται ο τελευταίος να ζητήσει την επαναφορά των πράγματων στην προτέρα κατάσταση έχοντας παράλληλα ολοκληρή την προθεσμία προβολής αντιρρήσεων, αν δεν έλαβε πράγματι γνώση της αποφάσεως.

Το ΔΕΕ επαναλαμβάνει την σκέψη του Γενικού Εισαγγελέα Υ. Βοτ στην υπόθεση *Conaci*, σχετικά με τη μη ρύθμιση από την Οδηγία διαδικαστικών λεπτομερειών ως προς τον τρόπο ενημέρωσης του κατηγορουμένου για την κατηγορία, τονίζοντας ωστόσο ότι οι λεπτομέρειες αυτές δεν μπορούν να θίγουν το σκοπό της Οδηγίας και το δικαίωμα υπεράσπισης γενικότερα. Έτσι, στην προκειμένη περίπτωση έκρινε ότι στις περιπτώσεις όπου οι κατηγορούμενοι λαμβάνουν γνώση της κατηγορίας το πρώτον κατά το στάδιο της εκτέλεσης, πρέπει να περιέλθουν στην ίδια κατάσταση όπως αν η καταδικαστική απόφαση τους είχε επιδοθεί προσωπικώς. Έχουν δηλαδή τη δυνατότητα να ζητήσουν την επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση διατηρώντας πλήρη την προθεσμία των δυο εβδομάδων για την προβολή αντιρρήσεων¹¹⁶. Όπως προκύπτει από τις προαναφερόμενες αποφάσεις, το δικαίωμα

¹¹⁰ Σκέψη 105 των προτάσεων του Γενικού Εισαγγελέα.

¹¹¹ Σκέψη 106 των προτάσεων του Γενικού Εισαγγελέα.

¹¹² Σκέψεις 65-68 της απόφασης C-216/14 της 15.10.2015.

¹¹³ ΔΕΕ, C-124/16, της 22.3.2017.

¹¹⁴ ΔΕΕ, C-188/16, της 22.3.2017.

¹¹⁵ ΔΕΕ, C-213/16, της 22.3.2017.

¹¹⁶ Σκέψεις 47 και 48 της εν λόγω απόφασης.

ενημέρωσης συνδέεται στενά με το καθεστώς επίδοσης των κλητηρίων εγγράφων το οποίο και αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία με ζητούμενο πλέον την «πραγματική ενημέρωση» του κατηγορουμένου, ώστε να δύναται να συμμετάσχει στην επικείμενη δίκη του¹¹⁷.

Ως προς την παράγραφο 3 του άρθρου 6, ενδιαφέρον παρουσιάζει η πρόσφατα εκδοθείσα απόφαση του ΔΕΕ C-282/20, της 21.10.2021¹¹⁸, όπου τέθηκε το ζήτημα της διόρθωσης ελαττωμάτων του κατηγορητηρίου μετά τη διαβίβαση του στο δικαστήριο. Το άρθρο της Οδηγίας, ορίζει ως απότατο χρονικό σημείο της ενημέρωσης τη διαβίβαση του κατηγορητηρίου στο δικαστήριο και δεν προβλέπει τι συμβαίνει σε περίπτωση ελαττωμάτων αυτού που γίνονται αντιληπτά κατά την ακροαματική πλέον διαδικασία. Προτάσσοντας την προστασία των δικονομικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου το ΔΕΕ τόνισε ότι η δυνατότητα της εκ των υστέρων τροποποίησης πληροφοριών αποτελεί προϋπόθεση για τη διασφάλιση του δικαιώματος ενημέρωσης καθ' όλη τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας. Για το λόγο αυτό απεφάνθη ότι πρέπει να παρέχεται η δυνατότητα αφ' ενός στις αρχές να προχωρήσουν σε θεραπεία των ελαττωμάτων με την επιστροφή του κατηγορητηρίου στην κρατική αρχή που το συνέταξε, αφ' ετέρου στον κατηγορούμενο να λάβει γνώση των διορθώσεων και να προετοιμαστεί καταλλήλως. Με την απόφαση αυτή το ΔΕΕ ουσιαστικά υποδεικνύει στα κράτη μέλη να προβλέψουν στο εθνικό τους δίκαιο, εφόσον δεν προβλέπουν ήδη, διαδικασία διόρθωσης του κατηγορητηρίου, ακόμη και μετά το πέρας της προδικασίας, παρέχοντας συγχρόνως στον κατηγορούμενο τη δυνατότητα να ασκήσει πλήρως και αποτελεσματικά τα δικαιώματά του.

Από την αξιολόγηση των ανωτέρω αποφάσεων του ΔΕΕ καθίσταται σαφές ότι παρά την αόριστη διατύπωση κάποιων σημείων της Οδηγίας, στην πράξη το ΔΕΕ διαφωτίζει το περιεχόμενο της ακόμη περισσότερο, διασφαλίζοντας ότι η ενημέρωση του κατηγορουμένου σχετικά με την ποινική κατηγορία, δεν αποτελεί μια θεωρητική κατάκτηση, αλλά εν τοις πράγμασι συστατικό στοιχείο της δίκαιης δίκης και αναγκαία προϋπόθεση για την άσκηση των υπερασπιστικών δικαιωμάτων των υπόπτων και κατηγορουμένων σε όλο το φάσμα της ποινικής διαδικασίας.

¹¹⁷ Ο. Τσόλκα, Το τεκμήριο αθωότητας και η συμμετοχή του κατηγορουμένου στην ποινική διαδικασία: Επί της Οδηγίας 2016/343/ΕΕ και του εσωτερικού νόμου ενσωμάτωσης (Κεφάλαιο Β' Ν. 4596/2019), σε: Η Ποινική Δικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης Τάσεις και Προκλήσεις, 8^ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων, Νομική Βιβλιοθήκη 2020, σελ. 142 επ.

¹¹⁸ Σκέψεις 26 έως 32.

1.2 Επί της «μεταβολής της κατηγορίας», κατ' άρθρο 6 παρ. 4

Κατά το νομοπαρασκευαστικό στάδιο της Οδηγίας και συγκεκριμένα κατά την επεξεργασία της από το Συμβούλιο¹¹⁹, κρίθηκε αναγκαίο να συμπεριληφθεί στο κείμενό της το ζήτημα της μεταβολής της κατηγορίας, το οποίο και ρυθμίζεται ως εξής στο άρθρο 6 παρ. 4:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος να ενημερώνεται άμεσα για τυχόν αλλαγές στην ενημέρωση η οποία παρέχεται σύμφωνα με το παρόν άρθρο, όταν απαιτείται προκειμένου να διασφαλιστεί ο δίκαιος χαρακτήρας της διαδικασίας».

Αν και από τη διατύπωση του άρθρου δεν προκύπτει το στάδιο της ποινικής διαδικασίας, στο οποίο αναφέρεται η σχετική πρόβλεψη, γίνεται δεκτό ότι αυτή τυγχάνει εφαρμογής τόσο στην επ' ακροατηρίω διαδικασία, όσο και στην προδικασία, ως αποτέλεσμα των πιέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου προς το Συμβούλιο, το οποίο απαιτούσε από την αρχή της νομοπαρασκευαστικής διαδικασίας ένα ευρύτερο επίπεδο προστασίας¹²⁰. Άλλωστε, στο άρθρο 2 της Οδηγίας σχετικά με το πεδίο εφαρμογής αυτής, ορίζεται ρητώς ότι η Οδηγία διατρέχει όλη την ποινική διαδικασία.

Ως προς την αμεσότητα της ενημέρωσης σχετικά με την μεταβολή της κατηγορίας, παρατηρείται ότι τούτη συνδέεται με το κριτήριο της δικαιοσύνης της διαδικασίας και της αποτελεσματικής άσκησης των υπερασπιστικών δικαιωμάτων του υπόπτου ή κατηγορουμένου¹²¹. Δεν εξειδικεύεται μεν περισσότερο στην Οδηγία, ενδεχομένως λόγω και της διαφορετικότητας των ποινικών δικονομικών συστημάτων των κρατών μελών, ωστόσο το ΔΕΕ στην υπόθεση Gianluca Moro¹²², όπως και σε μεταγενέστερες, έχει αποφανθεί ότι *«ο κατηγορούμενος πρέπει να ενημερώνεται σε χρονικό σημείο κατά το οποίο έχει ακόμη τη δυνατότητα να αντιδράσει αποτελεσματικά και πριν από το στάδιο της διασκέψεως»*. Με τον τρόπο αυτό όχι μόνο προστατεύονται

¹¹⁹ S. Cras, L. De Matteis, ό.π., 2013, σελ. 30.

¹²⁰ Ibid, σελ. 30.

¹²¹ Πέραν του υπό εξέταση κειμένου της Οδηγίας, προκύπτει και από το σημείο 29 του προοιμίου, όπου επισημαίνεται ότι η ενημέρωση πρέπει να παρέχεται έγκαιρα προς διασφάλιση ακριβώς της δικαιοσύνης της διαδικασίας και της αποτελεσματικής άσκησης των δικαιωμάτων υπεράσπισης.

¹²² ΔΕΕ, C- 646/17, σκέψη 70.

τα δικαιώματά του, αλλά διασφαλίζεται η νομιμότητα της διαδικασίας και η ουσιαστική συμμετοχή του κατηγορουμένου σε αυτήν. Στόχος του ενωσιακού νομοθέτη είναι να αποφεύγονται τυχόν αιφνιδιασμοί του κατηγορουμένου που θα του στερούσαν το δικαίωμα να προετοιμαστεί καταλλήλως και εγκαίρως¹²³.

Ως προς τον τρόπο παροχής της ενημέρωσης για την μεταβολή σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας, παρατηρείται ότι δεν γίνεται οποιαδήποτε μνεία ούτε στο κείμενο της Οδηγίας, ούτε στο προοίμιο αυτής, επομένως επαφίεται στα δικονομικά συστήματα των κρατών μελών να προσδιορίσουν το στοιχείο αυτό εάν δεν υπάρχει ήδη σχετική πρόβλεψη.

Μεγαλύτερη έμφαση πρέπει να δοθεί, ωστόσο, στην έννοια της «μεταβολής» της κατηγορίας, από την οποία γεννάται και το ερώτημα για το ποια είναι εκείνα τα στοιχεία που επιφέρουν αλλαγή της διαμορφωθείσας κρίσης των κρατικών αρχών και καθιστούν επιβεβλημένη την ενημέρωση του υπόπτου ή κατηγορουμένου. Στο σημείο 29 του προοιμίου της Οδηγίας ορίζεται ότι: *«Όταν κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, οι λεπτομέρειες της ποινικής κατηγορίας μεταβάλλονται ώστε να επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό η θέση του υπόπτου ή κατηγορουμένου, θα πρέπει αυτός να ενημερώνεται, όπου κρίνεται απαραίτητο, προκειμένου να διασφαλίζεται ο δίκαιος χαρακτήρας της διαδικασίας και εγκαίρως προκειμένου να καθίσταται δυνατή η αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης»*. Όπως διαφαίνεται από το εν λόγω χωρίο, οι κρατικές αρχές δεν οφείλουν να παράσχουν ενημέρωση για κάθε στοιχείο του περιεχομένου της κατηγορίας, το οποίο μεταβάλλεται, αλλά μόνο για εκείνα τα στοιχεία τα οποία επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό, δηλαδή ασκούν ουσιώδη επιρροή στην ποινική κατηγορία¹²⁴.

Ειδικότερος προσδιορισμός του ουσιώδους της μεταβολής δεν είναι πρόσφορος, καθώς κατά τον Αναγνωστόπουλο¹²⁵ το στοιχείο αυτό εξετάζεται σε συσχέτιση με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε υπόθεσης. Έτσι, για παράδειγμα ο χρόνος τέλεσης της πράξης μπορεί να συνιστά ένα ουσιώδες στοιχείο στην περίπτωση που ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος αποδεικνύει ότι βρισκόταν αλλού κατά τον χρόνο αυτό¹²⁶, όπως και η μεταβολή της κατηγορίας σε τετελεσμένο έγκλημα από την αρχικώς διαμορφωθείσα κρίση για απόπειρα τέλεσης.

¹²³ Α. Tsagkalidis, ό.π, 2017, σελ. 5.

¹²⁴ Η. Αναγνωστόπουλος, ό.π, 2017, σελ. 110.

¹²⁵ Ibid, σελ. 110.

¹²⁶ Ibid, σελ. 110.

2. Συμβατότητα με το σύστημα της ΕΣΔΑ

Οι προβλέψεις του άρθρου 6 της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ ουσιαστικά αντανακλούν τις αντίστοιχες προβλέψεις του κειμένου της ΕΣΔΑ, καθώς και της συναφούς νομολογίας, όπως κατωτέρω διαφαίνεται.

Ειδικότερα, το άρθρο 6 παρ. 1 και 2 της Οδηγίας σχετικά με το δικαίωμα γνώσεως της κατηγορίας αντιστοιχεί στο άρθρο 6 παρ. 3 περ. α' της ΕΣΔΑ, στο οποίο ορίζεται ότι *«Πας κατηγορούμενος έχει δικαίωμα να πληροφορηθεί, εν τη βραχυτέρα προθεσμία εις γλώσσαν την οποίαν εννοεί και εν λεπτομερεία την φύσιν και τον λόγον της εναντίον του κατηγορίας»*. Ωστόσο, αν και το περιεχόμενο αμφοτέρων των άρθρων ομοιάζει σημαντικά, αξίζει να σημειωθεί ότι το κείμενο της ΕΣΔΑ δεν παρέχει πληροφορίες αναφορικά με ουσιώδεις λεπτομέρειες του δικαιώματος, όπως είναι ο χρόνος και τρόπος παροχής της ενημέρωσης, ούτε εμπλουτίζεται ως προς αυτά τα στοιχεία από τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Ελάχιστες υποθέσεις έχουν απασχολήσει το Δικαστήριο αναφορικά με το δικαίωμα γνώσεως της κατηγορίας, με αποτέλεσμα η προσέγγιση του να είναι περιπτωσιολογική και να μην έχουν εξαχθεί μέχρι σήμερα σημαντικά πορίσματα και γενικοί κανόνες¹²⁷.

Για παράδειγμα, αναφέρεται στο κείμενο της ΕΣΔΑ, ότι ο κατηγορούμενος πρέπει να ενημερώνεται άμεσα («promptly») για την σε βάρος του κατηγορία, αλλά στη νομολογία του ΕΔΔΑ δεν προκύπτουν σαφή χρονικά όρια. Σε ορισμένες υποθέσεις η παροχή της ενημέρωσης μετά την πάροδο 7 ωρών από τη σύλληψη ενός ατόμου κρίθηκε συμβατή με το γράμμα και πνεύμα της ΕΣΔΑ¹²⁸, ενώ η πάροδος 76 ωρών κρίθηκε ότι παραβιάζει το άρθρο 6 παρ. 3 περ. α' της ΕΣΔΑ, αλλά και το άρθρο 5 παρ. 2 αυτής, το οποίο απαιτεί η ενημέρωση να παρέχεται το συντομότερο δυνατόν¹²⁹.

Ως προς τον τρόπο δε παροχής της ενημέρωσης, ομοίως, δεν μπορεί να εξαχθεί ένας γενικός κανόνας. Από τη νομολογία του ΕΔΔΑ διακρίνεται μια προτίμηση προς την γραπτή ενημέρωση¹³⁰, ωστόσο ακόμη και η προφορική, έχει κριθεί ως αποδεκτή¹³¹, υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι προκύπτει και από άλλα στοιχεία η επαρκής

¹²⁷ Α. Tsagkalidis, ό.π, 2017, σελ. 7

¹²⁸ Βλ. ΕΔΔΑ, Fox, Campbell and Hartley κατά Ηνωμένου Βασιλείου, της 30.8.1990.

¹²⁹ Βλ. ΕΔΔΑ, Saadi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, της 29.1.2008.

¹³⁰ T. Spronken, G. Vermeulen et al, ό.π, 2009, σελ. 32.

¹³¹ Βλ. ΕΔΔΑ, Kamasinski κατά Αυστρίας, της 19.12.1989.

ενημέρωση του υπόπτου ή κατηγορουμένου¹³². Στην πλειοψηφία των αποφάσεων του ΕΔΔΑ έχει εξάρει επίσης τη σημασία του να παρέχεται η ενημέρωση σε γλώσσα κατανοητή για το ενδιαφερόμενο πρόσωπο, εκτός εάν οι αρμόδιες αρχές μπορούν να αποδείξουν ότι ο κατηγορούμενος έχει επαρκή γνώση της γλώσσας της διαδικασίας ή έστω έχουν βάσιμες υποψίες για αυτό¹³³.

Το άρθρο 6 παρ. 4 της Οδηγίας σχετικά με την μεταβολή της κατηγορίας εμπνέεται κυρίως από τη νομολογία του ΕΔΔΑ, δεδομένου ότι δεν υπάρχει σχετική πρόβλεψη στο κείμενο της ΕΣΔΑ. Από τη διαμορφωθείσα νομολογία προκύπτει ότι σε περίπτωση μεταβολής της κατηγορίας, ο κατηγορούμενος πρέπει να ενημερώνεται κατά τρόπο πρακτικό και αποτελεσματικό, καθώς και εντός εύλογου χρόνου. Χαρακτηριστική είναι η υπόθεση *Pellisier and Sassi κατά Γαλλίας*¹³⁴, στην οποία εταίροι εταιρείας σκαφών αναψυχής, κατηγορούμενοι σε πρώτο βαθμό για δόλια χρεωκοπία κατά συναυτουργία, βρέθηκαν σε δεύτερο βαθμό κατηγορούμενοι για συνέργεια στη δόλια χρεωκοπία των αυτουργών, ύστερα από έφεση που άσκησε ο εισαγγελέας κατά της αθωωτικής απόφασης. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι λόγω της παράλειψης ενημέρωσης των κατηγορουμένων για την μεταβολή της κατηγορίας τόσο σε πρώτο, όσο και σε δεύτερο βαθμό, έλαβε χώρα παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 3 περ. α' και β' της ΕΣΔΑ, ενώ ως προς το ζήτημα του τρόπου παροχής της ενημέρωσης σχετικά με την μεταβολή, τόνισε ότι μπορεί να γίνει με κάθε πρόσφορο μέσο κατά τις προβλέψεις των εθνικών δικονομικών συστημάτων¹³⁵.

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφής ο υψηλός βαθμός συμβατότητας των προβλέψεων του άρθρου 6 της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ, με το κείμενο της ΕΣΔΑ και της αντίστοιχης νομολογίας του ΕΔΔΑ και αποδεικνύεται για ακόμη μια φορά ότι τα τελευταία αποτέλεσαν ουσιαστική πηγή έμπνευσης του ενωσιακού νομοθέτη κατά τη νομοπαρασκευαστική διαδικασία.

¹³² Μ. Καϊάφα- Γκμπάντι, Θ. Παπακυριάκου, ό.π, 2019, σελ. 313.

¹³³ D. J. Harris, M. O' Boyle, ό.π, 2014, σελ. 470.

¹³⁴ ΕΔΔΑ, 25.3.1999.

¹³⁵ Βλ. και ΕΔΔΑ, *Varela Geis κατά Ισπανίας*, της 5.3.2013.

3. Η σταδιακή ενσωμάτωση του άρθρου 6 της Οδηγίας στην ελληνική έννομη τάξη και τα εντεύθεν ζητήματα ερμηνείας κι εφαρμογής

Από την ανάγνωση του κειμένου του νόμου ενσωμάτωσης της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ στην εσωτερική έννομη τάξη, παρατηρείται ότι με τον Ν. 4236/2014 ο εθνικός νομοθέτης δεν ενσωμάτωσε τις προβλέψεις του άρθρου 6 της Οδηγίας σχετικά με το εξεταζόμενο στην παρούσα ενότητα δικαίωμα ενημέρωσης για την ποινική κατηγορία. Στην αιτιολογική έκθεση του νόμου ενσωμάτωσης δεν περιέχεται καμία επεξήγηση ως προς την επιλογή αυτή.

Λαμβανομένης υπόψη της φύσης και του σκοπού της Οδηγίας, η παράλειψη ενσωμάτωσης θα δικαιολογούνταν, εφόσον υφίστατο ήδη στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας σχετική πρόβλεψη για το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με την ποινική κατηγορία. Στην περίπτωση αυτή, ο εθνικός νομοθέτης επικαλούμενος την παροχή, στο εθνικό του σύστημα, προστασίας ίσης με αυτήν της συγκεκριμένης διάταξης της Οδηγίας, δεν θα υποχρεούτο σε ενσωμάτωση αυτής και έτσι η χώρα δεν θα διέτρεχε τον κίνδυνο να κινηθεί εναντίον της από την Επιτροπή διαδικασία επί παραβάσει, κατ' άρθρα 258 και 260 ΣΛΕΕ.

Σήμερα, η ανωτέρω προβληματική φαίνεται να αμβλύνεται σε σημαντικό βαθμό. Μετά το Ν. 4236/2014, το έτος 2019 τέθηκε σε ισχύ ο νέος ΚΠΔ, διατάξεις του οποίου έχουν ήδη τροποποιηθεί τα έτη 2020 και 2021. Από τις οικείες διατάξεις που απαντούν για κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας, προκύπτει ότι:

α) Κατά την προκαταρκτική εξέταση, ο εθνικός νομοθέτης ρητά ορίζει στο άρθρο 244 παρ. 1 ΚΠοινΔικ ότι *«το δικαίωμα ενημέρωσης του υπόπτου περιλαμβάνει κατ' ελάχιστο τη γνωστοποίηση των ποινικών διατάξεων, η παραβίαση των οποίων διερευνάται, καθώς και των θεμάτων επί των οποίων θα παράσχει εξηγήσεις»*, ρύθμιση η οποία τέθηκε το πρώτον με τις τροποποιήσεις του ΚΠΔ του 2019, κατ' εφαρμογή της Οδηγίας. Από τη διατύπωση του προαναφερόμενου εδαφίου θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι, αν και διαφοροποιείται λεκτικά από την αντίστοιχη του άρθρου 6 παρ. 1 της Οδηγίας, εντούτοις καλύπτει τις απαιτήσεις της Οδηγίας, καθώς η γνωστοποίηση των ποινικών διατάξεων και των θεμάτων επί των οποίων θα εξετασθεί ο ύποπτος οδηγεί κατά τους κανόνες της λογικής στο ίδιο αποτέλεσμα¹³⁶.

¹³⁶ Βλ. Η. Αναγνωστόπουλος, σελ. 155, όπου διατυπώνεται η ίδια προβληματική ως προς το άρθρο 31 παρ. 2 ΚΠοινΔ, όπως αυτό ίσχυε πριν τις πρόσφατες τροποποιήσεις.

Παραλείπονται, ωστόσο, ουσιώδη στοιχεία για τον χρόνο και τρόπο παροχής της ενημέρωσης, τα οποία στην Οδηγία προσδιορίζονται κατά τον τρόπο που έχει εκτεθεί αναλυτικώς σε προηγούμενη ενότητα. Σε κάθε περίπτωση, τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να ερμηνεύουν την οικεία διάταξη κατά τρόπο σύμφωνο με την Οδηγία και δύνανται να αποστέλλουν προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, εφόσον υπάρχουν αμφιβολίες ως προς την ερμηνεία αυτής.

β) Κατά την προανάκριση και κύρια ανάκριση ο εθνικός νομοθέτης αναγνωρίζει στον κατηγορούμενο το δικαίωμα ενημέρωσης, ορίζοντας στο άρθρο 273 παρ. 2 ΚΠοινΔικ τα εξής: *«εκείνος που ενεργεί την εξέταση του εκθέτει με πληρότητα και σαφήνεια την πράξη για την οποία κατηγορείται και τον προσκαλεί να απολογηθεί και να υποδείξει τα μέσα της υπεράσπισής του»*, ενώ στο άρθρο 248 παρ. 3 ορίζεται ως μια από τις ενέργειες του ανακριτή, η σύνταξη του κατηγορητηρίου, το οποίο εντάσσεται έτσι στα έγγραφα της δικογραφίας. Θα μπορούσε επομένως να συναχθεί το συμπέρασμα ότι από τον συνδυασμό των ανωτέρω διατάξεων προβλέπεται η υποχρέωση ενημέρωσης και ως προς την κατηγορία.

γ) Κατά την ακροαματική διαδικασία, προβλέπεται στο άρθρο 344 ΚΠοινΔικ ότι *«...ο εισαγγελέας απαγγέλλει με συνοπτική ακρίβεια την κατηγορία»*, ενώ στο άρθρο 343 παρ. 2 ΚΠοινΔικ ορίζεται ότι *«Εφόσον το δικαστήριο μετά το πέρας της αποδεικτικής διαδικασίας και πριν από την απόφαση για την ενοχή, προσανατολίζεται σε βελτίωση της κατηγορίας ή ορθότερο νομικό χαρακτηρισμό, οφείλει να ενημερώσει τον παρόντα κατηγορούμενο και να του δώσει τον αναγκαίο χρόνο προετοιμασίας. Ζητήματα ενδεχομένως να ανακύψουν ως προς την ερμηνεία του «αναγκαίου χρόνου»*, δεδομένου μάλιστα ότι στην ίδια παράγραφο αποκλείεται η αναβολή της δίκης λόγω μεταβολής της κατηγορίας. Δεν προκύπτει ποιος είναι ο αναγκαίος χρόνος και με ποια κριτήρια προσδιορίζεται κάθε φορά, με αποτέλεσμα στην πράξη ο κατηγορούμενος και ο συνήγορος του πιθανώς να στερούνται ουσιαστικής συμμετοχής στη συζήτηση¹³⁷.

Πέραν των ανωτέρω, σημαντική έλλειψη των εθνικών διατάξεων συνιστά κι η μη συμπερίληψη του στοιχείου *«δεόντως λεπτομερής»* που απαιτεί η Οδηγία ως προς την ενημέρωση, πρόβλεψη η οποία μάλιστα απαντά και στο κείμενο της ΕΣΔΑ στο άρθρο 6 παρ. 3 περ. α'. Οι εθνικές διατάξεις προβλέπουν μεν την απαγγελία της

¹³⁷ Σε περιπτώσεις μεταβολής της κατηγορίας το ΔΕΕ έχει αποφανθεί ότι προκειμένου ο κατηγορούμενος να απολαύει της δυνατότητας αποτελεσματικής υποστήριξης της θέσης του μπορεί να χορηγείται μέχρι και αναβολή από το εθνικό δικαστήριο, βλ. C-612/15, της 5.6.2018 και C-646/17, της 13.6.2019.

κατηγορίας με πληρότητα και σαφήνεια, αλλά από τον τρόπο που είναι διατυπωμένες δεν δίνουν τη δέουσα σημασία στην γνωστοποίηση αυτής κατά τρόπο επαρκή, ώστε να διασφαλίζεται η αποτελεσματική άσκηση των υπερασπιστικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου. Η «εν λεπτομέρεια» απαγγελία της κατηγορίας θα πρέπει να περιλαμβάνει όχι μόνο την ουσιαστική ποινική διάταξη που αναφέρει στην ασκηθείσα ποινική δίωξη ο εισαγγελέας, αλλά και ακριβή περιγραφή του ιστορικού συμβάντος με αναφορά σε όλα εκείνα τα στοιχεία που συγκροτούν την αξιόποινη πράξη, ώστε ο κατηγορούμενος να γνωρίζει ποια γεγονότα θα πρέπει να αντικρούσει απολογούμενος συγχρόνως με πληρότητα και σαφήνεια.

Παρά την παράλειψη του εθνικού νομοθέτη ως προς το στοιχείο αυτό, στην ελληνική νομολογία τονίζεται ιδιαίτερος η σημασία της λεπτομερούς ανακοίνωσης της κατηγορίας. Σχετική αναφορά γίνεται στο υπ' αριθμόν 46/2016 βούλευμα του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών Ρόδου, όπου το δικαίωμα λεπτομερούς γνώσεως της κατηγορίας συνδέεται με το δικαίωμα προετοιμασίας της υπεράσπισης του κατηγορουμένου κατ' άρθρο 6 παρ. 3 εδ. β' της ΕΣΔΑ και επομένως η παραβίαση του ενός συνεπάγεται και παραβίαση του έτερου δικαιώματος. Σύμφωνα με το Συμβούλιο, οι εισαγγελικές και ανακριτικές αρχές είναι υποχρεωμένες να εξειδικεύουν τα πραγματικά περιστατικά, ώστε να καθίσταται σαφές και κατανοητό στον κατηγορούμενο ποια από όλα τα περιστατικά που θα μπορούσαν να υπαχθούν στην εκάστοτε ποινική διάταξη είναι εκείνα που θα σχηματίσουν την ελάχιστονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού. Περαιτέρω, το Συμβούλιο έθιξε και το ζήτημα του τρόπου γνωστοποίησης της κατηγορίας, καταλήγοντας στο ότι αυτή γίνεται πάντα εγγράφως, σε αντίθεση με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, όπου και η προφορική γνωστοποίηση είχε κριθεί επιτρεπτή¹³⁸. Η υποχρεωτικότητα της έγγραφης γνωστοποίησης προκύπτει κατά το Συμβούλιο έμμεσα, διότι πρώτον κατά το άρθρο 241 ΚΠοινΔ η ανάκριση γίνεται πάντοτε εγγράφως και δεύτερον δεν θα μπορούσε να καταστεί δυνατός ο έλεγχος κατοχύρωσης των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου.

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι υφίσταται στο εσωτερικό δίκαιο ένα επίπεδο προστασίας του δικαιώματος, το οποίο φαίνεται να λαμβάνει υπόψη, όπως προκύπτει και από την αιτιολογική έκθεση του νέου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας τις προβλέψεις της Οδηγίας. Ωστόσο, δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι ως προς το

¹³⁸ Βλ. ΕΔΔΑ, Kamasinski κατά Αυστρίας, της 19.12.1989.

συγκεκριμένο δικαίωμα το εθνικό δίκαιο καθιερώνει ίσο επίπεδο προστασίας με αυτό της Οδηγίας, αλλά κατώτερο αυτής, δεδομένου ότι υφίστανται ακόμη, και μετά τις τροποποιήσεις του Κώδικα, ουσιώδεις ελλείψεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Το δικαίωμα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας

1. Κανονιστικό περιεχόμενο και ζητήματα ερμηνείας του άρθρου 7 παρ. 1 και 2 της Οδηγίας

Όπως έχει υποστηριχθεί, σε στενή σύνδεση με το δικαίωμα γνώσεως της κατηγορίας, βρίσκεται η τρίτη πτυχή του δικαιώματος ενημέρωσης, το δικαίωμα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας, καθώς σε αυτό εντοπίζονται όλα τα έγγραφα και εν γένει στοιχεία που οι αρχές έχουν συγκεντρώσει σε βάρος του υπόπτου ή κατηγορουμένου¹³⁹. Το εν λόγω δικαίωμα κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 παρ. 2 της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ, που έχει ως εξής:

«Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι οι αρμόδιες αρχές χορηγούν πρόσβαση τουλάχιστον στο σύνολο του αποδεικτικού υλικού που κατέχουν υπέρ ή κατά του υπόπτου ή του κατηγορουμένου στο εν λόγω άτομο ή στον συνήγορό του για τη διασφάλιση του δίκαιου χαρακτήρα της διαδικασίας και την προετοιμασία της υπεράσπισής του».

Ένα από τα πρώτα ζητήματα που ανακύπτουν σε ό,τι αφορά το συγκεκριμένο δικαίωμα είναι η έκταση της παρεχόμενης πρόσβασης, δηλαδή τι καταλαμβάνει η έννοια του «αποδεικτικού υλικού». Στο κείμενο της Οδηγίας δεν περιέχονται πρόσθετα προσδιοριστικά στοιχεία, ωστόσο στη σκέψη 31 του προοιμίου ορίζεται ότι ως υλικό της δικογραφίας νοούνται τα έγγραφα, οι φωτογραφίες, καθώς και οπτικοακουστικές εγγραφές, τα οποία βρίσκονται στο φάκελο της υπόθεσης ή στην κατοχή των αρμοδίων

¹³⁹ S. Ruggeri, ό.π, 2015, σελ. 88.

αρχών. Από αυτό συμπεραίνεται επιπροσθέτως ότι η έννοια της «δικογραφίας» διευρύνεται σημαντικά, καταλαμβάνοντας και στοιχεία τα οποία βρίσκονται εκτός αυτής, αλλά έχουν σχέση με την υπό κρίση υπόθεση¹⁴⁰. Άξιο παρατήρησης είναι επίσης το γεγονός ότι ο ενωσιακός νομοθέτης αναφέρεται στο κείμενο της Οδηγίας στην υποχρέωση των αρχών να παράσχουν πρόσβαση στο σύνολο του αποδεικτικού υλικού, χρησιμοποιώντας τη λέξη «τουλάχιστον» σε αυτό. Άρα, ενδεχομένως να υπάρχει η δυνατότητα πρόσβασης και σε υλικό το οποίο δεν βρίσκεται στη δικογραφία ή στην κατοχή των κρατικών αρχών που επιλήφθηκαν της υποθέσεως, αλλά εντοπίζεται για παράδειγμα σε άλλο forum¹⁴¹.

Σε συνάφεια με τις προηγούμενες παρατηρήσεις, το άρθρο 7 παρ. 1 της Οδηγίας, για το δικαίωμα πρόσβασης των συλληφθέντων ή κρατούμενων στη δικογραφία, επιτάσσει την χορήγηση όλων των εγγράφων, τα οποία είναι ουσιώδη για την αμφισβήτηση της σύλληψης ή κράτησης. Ωστόσο, ακόμη κι αν δεν υπάρχει πρόθεση αμφισβήτησης αυτών, ο συλληφθείς ή κρατούμενος εξακολουθεί να διατηρεί ακέραιο το δικαίωμα πρόσβασης στα στοιχεία που έχουν συλλεγεί τόσο υπέρ, όσο και εναντίον του¹⁴². Ζήτημα ερμηνείας, όμως, τίθεται με τη χρήση του επιθέτου «ουσιώδη» για τον προσδιορισμό των προς γνωστοποίηση εγγράφων. Δεν παρέχονται περισσότερα στοιχεία για την επεξήγηση του όρου, ούτε προσδιορίζεται η αρχή που θα κρίνει επί του κριτηρίου αυτού, με αποτέλεσμα να τίθενται ενδεχομένως προσκόμματα κατά την πρακτική εφαρμογή του δικαιώματος. Επαφίεται, λοιπόν, στην δικαιοδοσία του ΔΕΕ να αποφανθεί επί αυτού, όταν ανακύψει στην πράξη σχετικό ερώτημα.

Περαιτέρω, χρήζει ερμηνείας και το ζήτημα του χρόνου παροχής της πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας. Στην παράγραφο 3 του άρθρου 7 της Οδηγίας, ορίζεται ότι η πρόσβαση παρέχεται «εγκαίρως» και «το αργότερο έως την υποβολή των στοιχείων στην κρίση του δικαστηρίου», ενώ σε περίπτωση κτήσης νέου αποδεικτικού υλικού από τις αρχές, οι τελευταίες οφείλουν να παρέχουν πρόσβαση σε αυτό «εγκαίρως, ώστε να εξετασθεί δεόντως». Παρατηρείται ότι οι προσδιοριστικές του χρόνου έννοιες είναι αρκετά αόριστες, με αποτέλεσμα να εγείρονται αμφιβολίες για το κατά πόσο διασφαλίζεται πράγματι η αποτελεσματική άσκηση των υπερασπιστικών δικαιωμάτων, κριτήριο το οποίο η ίδια η Οδηγία θέτει στην παράγραφο 3 του άρθρου

¹⁴⁰ Η. Αναγνωστόπουλος, ό.π., 2017, σελ. 117.

¹⁴¹ Ibid, σελ. 117, υποσημ. 350.

¹⁴² Α. Tsagkalidis, ό.π., 2017, σελ. 13.

7. Εξ απόψεως εφαρμογής και ενσωμάτωσης δε της σχετικής πρόβλεψης στα οικονομικά συστήματα των κρατών μελών, η ελαστικότητα της διάταξης λογικώς οδηγεί στην υιοθέτηση διαφορετικών προβλέψεων και ενδεχομένως να ελλοχεύει και ο κίνδυνος αυθαιρεσιών από τις κρατικές αρχές¹⁴³.

Τους ανωτέρω προβληματισμούς διατύπωσε και το ΔΕΕ στην υπόθεση *Kolev*¹⁴⁴, όπου ανέφερε ότι κατά τον τρόπο που είναι διατυπωμένη η Οδηγία δεν προσδιορίζεται συγκεκριμένη ημερομηνία, αλλά ούτε και το απώτατο χρονικό σημείο παροχής της πρόσβασης στη δικογραφία, για το λόγο αυτό οι γλωσσικές αποδόσεις της σχετικής πρόβλεψης διαφέρουν από κράτος σε κράτος¹⁴⁵. Για παράδειγμα κατά τη γαλλική και ολλανδική γλωσσική απόδοση, ως απώτατο χρονικό σημείο ορίζεται η στιγμή κατά την οποία εκκινεί η ενώπιον του δικαστή διαδικασία, ενώ κατά την γερμανική απόδοση, το χρονικό εκείνο σημείο που κατατίθεται το κατηγορητήριο στο δικαστήριο. Ενόψει της διαφορετικότητας των σχετικών εθνικών προβλέψεων μετά την ενσωμάτωση της Οδηγίας, το ΔΕΕ επέλεξε να εστιάσει στον σκοπό που τίθεται με αυτήν προκειμένου να εξάγει έναν γενικό κανόνα. Έτσι, έκρινε ότι η πρόσβαση του κατηγορουμένου στο υλικό της δικογραφίας θα πρέπει να γίνεται σε χρόνο που του επιτρέπει την προετοιμασία της υπεράσπισής του και άρα σε στάδιο πριν την εκκίνηση της ακροαματικής διαδικασίας ή ακόμη και πριν την επί της ουσίας εξέταση της υπόθεσης από τον δικαστή¹⁴⁶.

2. Περιορισμοί του δικαιώματος, κατ' άρθρο 7 παρ. 4 της Οδηγίας

Όπως προκύπτει από την παράγραφο 4 του άρθρου 7 της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ, το δικαίωμα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας δεν είναι απόλυτο, αντίθετα υπόκειται σε περιορισμούς. Ως τέτοιοι αναφέρονται ο σοβαρός κίνδυνος της ζωής ή των θεμελιωδών δικαιωμάτων άλλου προσώπου και η προστασία σημαντικού δημοσίου συμφέροντος, όπως η διακύβευση εν εξελίξει έρευνας και η προστασία της εθνικής ασφάλειας.

¹⁴³ S. Ruggeri, ό.π, 2015, σελ. 89.

¹⁴⁴ ΔΕΕ, C-612/15, της 5.6.2018.

¹⁴⁵ Σκέψεις 85 και 86.

¹⁴⁶ Σκέψεις 96 και 100.

Και στο σημείο αυτό της Οδηγίας παρατηρείται μια αόριστη και γενικόλογη διατύπωση με αποτέλεσμα να ανακύπτουν σημαντικά ερωτήματα. Για παράδειγμα, δεν είναι σαφές ποια θεμελιώδη δικαιώματα θα μπορούσαν να αποτελέσουν περιορισμό στην άσκηση του δικαιώματος ή τι ακριβώς θα έθετε σε κίνδυνο μια διεξαγόμενη έρευνα¹⁴⁷. Φαίνεται ότι κατά τον τρόπο που τίθεται ο σχετικός περιορισμός παρέχεται ευρεία ευχέρεια στις κρατικές αρχές να κάνουν χρήση των σχετικών προβλέψεων προς όφελός τους. Η οδηγία βέβαια διευκρινίζει ότι πρόκειται για προσωρινό μόνο αποκλεισμό, αλλά αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι τα υπερασπιστικά δικαιώματα του υπόπτου ή κατηγορουμένου μπορεί στην πράξη να τεθούν σε δεύτερη μοίρα.

Για να αντισταθμίσει την αόριστη πρόβλεψη της Οδηγίας και να εξασφαλίσει την ισότητα των όπλων, ο ενωσιακός νομοθέτης θέτει ως αντίβαρο τη μη προσβολή του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη¹⁴⁸. Τότε μόνο είναι επιτρεπτή και δικαιολογημένη η περιορισμένη πρόσβαση στο υλικό της δικογραφίας. Για την έννοια δε της δίκαιης δίκης το σημείο 32 του προοιμίου της Οδηγίας παραπέμπει στις απορρέουσες από την ΕΣΔΑ απαιτήσεις και στα πορίσματα της νομολογίας του ΕΔΔΑ.

Κατά την πρακτική δε εφαρμογή της εν λόγω πρόβλεψης θα πρέπει μεν να προκύπτει σοβαρός και σημαντικός κίνδυνος, όπως απαιτεί η Οδηγία, για να αποκλειστεί η πρόσβαση, αλλά εξίσου σημαντικό για την διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης των δικαιωμάτων υπεράσπισης είναι και η ρητή αιτιολόγηση της άρνησης των αρμοδίων αρχών, μέσω της αναφοράς σε συγκεκριμένα τεκμήρια και στοιχεία, ούτως ώστε να καταστεί δυνατός σε μεταγενέστερο στάδιο ο δικαστικός έλεγχος αυτής¹⁴⁹. Ως προς αυτόν δεν γίνεται κάποια ειδική μνεία στο κείμενο ή στο προοίμιο της Οδηγίας. Συνεπώς διεξάγεται με τα μέσα και τις διαδικασίες που προβλέπονται στα εθνικά δικονομικά συστήματα των κρατών μελών¹⁵⁰.

Εξαίρεση στον παραπάνω περιορισμό αποτελεί η περίπτωση των συλληφθέντων ή κρατουμένων. Ειδικότερα, λόγοι δημοσίου συμφέροντος ή διακινδύνευσης θεμελιωδών δικαιωμάτων άλλων προσώπων και εν εξελίξει ερευνών δεν μπορούν να εμποδίσουν την απρόσκοπτη πρόσβασή τους ή των συνηγόρων τους

¹⁴⁷ A. Pivaty, Article 7 of the Directive 2012/13/EE on the Right to Information in Criminal Proceedings: A Missed Opportunity to Ensure Equality of Arms in Pre-trial Proceedings? *European Journal of Crime Criminal Law and Criminal Justice*, 2019, σελ. 138-139.

¹⁴⁸ A. Tsagkalidis, *ό.π.*, 2017, σελ. 12.

¹⁴⁹ *Fair Trials*, *ό.π.*, 2015, σελ. 41.

¹⁵⁰ Η. Αναγνωστόπουλος, *ό.π.*, 2017, σελ. 126-127.

στα στοιχεία της δικογραφίας, διότι τα πρόσωπα αυτά βρίσκονται σε μειονεκτικότερη θέση λόγω της στέρησης της ελευθερίας τους.

3. Συμβατότητα με το σύστημα της ΕΣΔΑ

Το δικαίωμα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας βασίζεται στην ουσία του στο άρθρο 6 παρ. 1 και 3 εδ. β' της ΕΣΔΑ, το οποίο διασφαλίζει μεταξύ άλλων την κατ' αντιδικία διεξαγωγή της δίκης και την ισότητα των όπλων, εγγενή στοιχεία της δίκαιης δίκης¹⁵¹. Πράγματι, όταν υπάρχει μια θεσμοθετημένη διαδικασία αντιπαράθεσης δυο πλευρών, καθίσταται επιβεβλημένη η πρόβλεψη κάποιων δικονομικών εγγυήσεων, ώστε να εξασφαλίζεται η δίκαιη διεξαγωγή αυτής.

Στο άρθρο 6 παρ. 3 εδ. β' της ΕΣΔΑ κατοχυρώνεται το δικαίωμα του κατηγορουμένου να διαθέτει τον αναγκαίο χρόνο και τις αναγκαίες ευκολίες για να προετοιμάσει καταλλήλως την υπεράσπισή του. Η έννοια των «αναγκαίων ευκολιών» ερμηνεύεται και ως «πρόσβαση στα έγγραφα», δηλαδή σε όλα εκείνα τα στοιχεία που έχουν συγκεντρωθεί ή πρόκειται να συγκεντρωθούν από τις αρχές και αφορούν την πράξη για την οποία κατηγορείται ο κατηγορούμενος¹⁵². Έχει υποστηριχθεί επίσης, ότι το εν λόγω δικαίωμα συνδέεται αρρήκτως και με το τρίτο εδάφιο της παραγράφου 3, το οποίο αναφέρεται στο δικαίωμα της υπεράσπισης και για αυτό γίνεται λόγος για επικάλυψη διατάξεων στην περίπτωση αυτή¹⁵³.

Από τη λιτή διατύπωση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, συμπεραίνεται ότι εξέχοντα ρόλο κατέχει για ακόμη μια φορά η νομολογία του ΕΔΔΑ, την οποία έλαβε σοβαρά υπόψη του ο ενωσιακός νομοθέτης κατά την διαμόρφωση της Οδηγίας, όπως διαφαίνεται από τα πορίσματα που αναλύονται παρακάτω.

Στην υπόθεση *Mooren κατά Γερμανίας*¹⁵⁴, όπου τέθηκε το ζήτημα της παραβίασης του άρθρου 6 παρ. 3 εδ. β της ΕΣΔΑ, καθώς και του άρθρου 5 παρ. 4 της ΕΣΔΑ, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η παροχή πρόσβασης σε μία περίληψη τεσσάρων σελίδων του αρχείου της υπόθεσης περιόρισε σημαντικά τα υπερασπιστικά δικαιώματα του

¹⁵¹ Α. Tsagkalidis, ό.π, 2017, σελ. 8.

¹⁵² Σ. Σπηλιάκος, άρθρο 6, σε: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου & Ποινικό Δίκαιο, Ερμηνεία και εφαρμογή των άρθρων 1-10 ΕΣΔΑ, Επιμ. Λ. Κοτσάλης, Νομική Βιβλιοθήκη 2014, σελ. 548 επ.

¹⁵³ *Ibid*, σελ. 547 επ.

¹⁵⁴ ΕΔΔΑ, 9.7.2009.

συλληφθέντος κατηγορουμένου και ιδίως την δυνατότητά του να αμφισβητήσει νομικά την κράτησή του. Ομοίως, η προφορική ενημέρωση για τα σε βάρος του συλληγμένα στοιχεία δεν κρίθηκε συμβατή με τις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ. Το γεγονός δε ότι το εθνικό δικαστήριο αναγνώρισε σε μεταγενέστερο στάδιο ότι πράγματι έλαβε χώρα παραβίαση των δικονομικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου και επέτρεψε στον συνήγορο υπεράσπισης του την απρόσκοπτη πρόσβαση στη δικογραφία δεν ήταν αρκετό κατά το ΕΔΔΑ για την θεραπεία των ελαττωμάτων της διαδικασίας.

Όπως περαιτέρω προκύπτει από τη διατύπωση του άρθρου 6 παρ. 3 εδ. β της ΕΣΔΑ, την οποία ακολουθεί και η Οδηγία στο άρθρο 7, το δικαίωμα πρόσβασης παρέχεται τόσο στον κατηγορούμενο, όσο και στον δικηγόρο του. Ωστόσο, σύμφωνα με την απόφαση *Kamasinski κατά Αυστρίας*¹⁵⁵, η παροχή πρόσβασης στον δικηγόρο και μόνο, δεν συνιστά παραβίαση του εν λόγω άρθρου. Στην περίπτωση όμως που ο κατηγορούμενος δεν εκπροσωπείται από κάποιον συνήγορο, τότε πρέπει να του χορηγείται πλήρης πρόσβαση στο φάκελο του, άλλως παραβιάζεται το δικαίωμα της αυτοπρόσωπης υπεράσπισης του¹⁵⁶.

Στο πολύ σημαντικό δε ζήτημα του περιορισμού της πρόσβασης στον φάκελο για σοβαρούς λόγους, το ΕΔΔΑ έχει αναγνωρίσει την αναγκαιότητα ύπαρξης του σχετικού περιορισμού, όταν τίθεται θέμα διακινδύνευσης των εν εξελίξει ερευνών των αρχών, όχι όμως σε βάρος των υπερασπιστικών δικαιωμάτων των κατηγορουμένων. Στην υπόθεση *Shishkov κατά Βουλγαρίας*¹⁵⁷, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι σε περίπτωση κατηγορουμένου που βρίσκεται υπό κράτηση, πληροφορίες και στοιχεία που αφορούν τη νομιμότητα της κράτησής του πρέπει να τίθενται οπωσδήποτε στη διάθεση του συνηγόρου υπεράσπισης, ακόμη κι αν υπάρχει κίνδυνος αποτυχίας μιας εν εξελίξει έρευνας. Ανάλογους περιορισμούς έχει αναγνωρίσει το ΕΔΔΑ και για λόγους διασφάλισης του δημοσίου συμφέροντος¹⁵⁸.

Από τις απαιτήσεις του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ και την ενδεικτική ως άνω παράθεση της νομολογίας του ΕΔΔΑ, καθίσταται σαφές ότι οι σχετικές προβλέψεις του άρθρου 7 της Οδηγίας πράγματι βασίζονται στην ΕΣΔΑ και άρα βρίσκονται σε απόλυτη συμφωνία με το όλο σύστημά της. Η διαπίστωση αυτή δεν προξενεί

¹⁵⁵ ΕΔΔΑ, 19.12.1989.

¹⁵⁶ ΕΔΔΑ, 18.3.1997, *Foucher* κατά Γαλλίας.

¹⁵⁷ ΕΔΔΑ, 9.4.2003.

¹⁵⁸ Βλ. *Moiseyev* κατά Ρωσίας, 9.10.2008.

εντύπωση, δεδομένου ότι, όπως έχει διαφανεί από τη συνολική ανάλυση των επιμέρους δικαιωμάτων, η Οδηγία εμπνέεται εξ ολοκλήρου από το σύστημα της ΕΣΔΑ.

4. Ενσωμάτωση του άρθρου 7 της Οδηγίας στην ελληνική έννομη τάξη και τα εντεύθεν ζητήματα ερμηνείας κι εφαρμογής

Το άρθρο 7 της Οδηγίας, για το δικαίωμα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας, ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη με το άρθρο 12 του Ν. 4236/2014, το οποίο όμως αναφέρεται σε μια μόνο από τις προβλέψεις της Οδηγίας. Πιο συγκεκριμένα, ο εθνικός νομοθέτης ενσωμάτωσε μόνο την πρόβλεψη για τον περιορισμό της πρόσβασης στη δικογραφία, υιοθετώντας τους ίδιους λόγους αποκλεισμού που περιέχονται στην Οδηγία. Περαιτέρω, προσέθεσε αφ' ενός την υποχρέωση σύνταξης έκθεσης από τις αρχές σχετικά με την πληροφόρηση του κατηγορουμένου για τον ως άνω περιορισμό και αφ' ετέρου το δικαίωμα του κατηγορουμένου ή του συνηγόρου του να υποβάλει αντιρρήσεις κατά της ενδεχόμενης παράλειψης ή άρνησης των αρμοδίων αρχών να παράσχει πληροφορίες για τα ανωτέρω.

Το άρθρο 12 του Ν. 4236/2014 εντάχθηκε στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, με την προσθήκη τριών παραγράφων επιπλέον στο άρθρο 101 αυτού. Ύστερα, όμως, από τις τροποποιήσεις του 2019 και εντεύθεν, οι σχετικές προβλέψεις για το δικαίωμα πρόσβασης στη δικογραφία εντοπίζονται στο άρθρο 100, όπου ορίζεται ότι πριν την απολογία του κατηγορουμένου ή την εμφάνιση αυτού για συμπληρωματική απολογία, τόσο ο ίδιος, όσο και ο συνήγορος του έχουν το δικαίωμα να λάβουν γνώση της δικογραφίας, καθώς και αντίγραφα αυτής. Πριν από αυτό το χρονικό σημείο δεν έχει τη δυνατότητα να παρουσιαστεί οικεία βουλήσει και να ζητήσει πρόσβαση στη δικογραφία¹⁵⁹. Στην περίπτωση δε που τα έγγραφα της δικογραφίας είναι σε γλώσσα την οποία δεν κατανοεί ο κατηγορούμενος, έχει το δικαίωμα να ζητήσει τη δωρεάν μετάφραση αυτών, άλλως η παρεμπόδιση άσκησης του σχετικού δικαιώματος, αλλά και του δικαιώματος πρόσβασης στο φάκελο γενικότερα, συνεπάγεται την απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας¹⁶⁰.

¹⁵⁹ Κ. Φράγκος, Online κατ' άρθρο ερμηνεία Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, Sakkoulas-Online.gr.

¹⁵⁹ Ibid.

¹⁶⁰ Ibid.

Δεν διατυπώνεται, ωστόσο, ρητά στο άρθρο 100 ΚΠοινΔικ η υποχρέωση πρόσβασης στο «σύνολο του αποδεικτικού υλικού» κατά τις απαιτήσεις της Οδηγίας, κάτι το οποίο στην πράξη θα μπορούσε να οδηγήσει σε αυθαιρεσίες των αρμοδίων αρχών, ήτοι σε απόκρυψη στοιχείων ή σε παρακράτηση αυτών εκτός δικογραφίας¹⁶¹. Από τη στιγμή όμως που δεν προβλέπεται και σχετικό δικαίωμα απόκρυψης ή παρακράτησης των αρμοδίων αρχών, ορθό είναι να γίνει δεκτό ότι δεν επιτρέπεται η άρνηση των αρχών για χορήγηση πρόσβασης σε οποιοδήποτε στοιχείο της δικογραφίας. Πρόκειται για ζήτημα το οποίο έχει ανακύψει στη νομολογία, ήδη πριν τη θέσπιση της Οδηγίας. Με το υπ' αριθμόν 1709/2009 βούλευμα, το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Αθηνών έκρινε ότι η άρνηση του ανακριτή να παράσχει στον κατηγορούμενο πρόσβαση σε ορισμένα έγγραφα της δικογραφίας, με την λιτή αιτιολογία «Απορρίπτει για έγγραφα που δεν τον αφορούν», προσβάλλει ευθέως το δικαίωμα γνώσεως της δικογραφίας και συνακόλουθα τα υπερασπιστικά του δικαιώματα, καθώς μόνο όταν είναι πλήρης η γνώση των σε βάρος του στοιχείων είναι και δυνατή η αποτελεσματική αντίκρουση της κατηγορίας.

Άξιο παρατήρησης είναι επίσης το γεγονός ότι στο στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης, δεν προβλέπεται η δυνατότητα άσκησης του εν λόγω δικαιώματος σε κάποιο άρθρο του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Μια τέτοια πρόβλεψη θα ήταν αναγκαία για την ελληνική πρακτική, δεδομένου ότι μετά τη διαβίβαση της δικογραφίας στον εισαγγελέα, η πρόσβαση σε αυτήν είναι δυσχερής, λόγω και του ότι οι γραμματείς δεν τηρούν αρχείο αυτής. Επομένως, η πρόσβαση παρέχεται μετά την λήψη απόφασης από τον εισαγγελέα για την πορεία της υπόθεσης¹⁶². Η αποτελεσματική άσκηση, όμως, των υπερασπιστικών δικαιωμάτων των υπόπτων και κατηγορουμένων καθιστά επιβεβλημένη τη χορήγηση πρόσβασης στην δικογραφία πριν αυτή διαβιβαστεί στον εισαγγελέα, ούτως ώστε να προετοιμαστούν καταλλήλως για τα επόμενα δικονομικά στάδια. Στο ίδιο συμπέρασμα θα οδηγούμασταν ακολουθώντας και την σύμφωνη προς την Οδηγία ερμηνεία των εθνικών διατάξεων.

Από τα παραπάνω θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο εθνικός νομοθέτης δεν έχει συμμορφωθεί πλήρως προς τις απαιτήσεις της Οδηγίας. Ναι μεν κατοχυρώνεται ρητά στον ισχύοντα Κώδικα Ποινικής Δικονομίας το δικαίωμα πρόσβασης στη δικογραφία, αλλά από τον τρόπο που είναι διατυπωμένο το άρθρο 100 ΚΠοινΔικ

¹⁶¹ Η. Αναγνωστόπουλος, ό.π., 2017, σελ. 170 επ.

¹⁶² Ibid.

προκύπτουν αρκετά ερμηνευτικά ζητήματα, τα οποία κατά την εφαρμογή του δικαιώματος πιθανόν να οδηγήσουν σε παροχή χαμηλότερου βαθμού προστασίας, από αυτόν που επιτάσσει η Οδηγία. Ωστόσο, αξιοσημείωτο είναι ότι στο άρθρο 100 ΚΠοινΔικ δεν συμπεριλήφθηκε η πρόβλεψη της Οδηγίας για τον περιορισμό του δικαιώματος, γεγονός που αναβαθμίζει σημαντικά το εσωτερικό επίπεδο προστασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Συμπερασματική Αποτίμηση

1. Η προστιθέμενη αξία της Οδηγίας

1.1 Σε σχέση με το «σύστημα της ΕΣΔΑ»

Από την ανάλυση που προηγήθηκε κατέστη σαφές ότι η ΕΣΔΑ (1950), το πρώτο συμβατικό κείμενο που υπογράφηκε μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο προς την κατεύθυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης¹⁶³ -έστω και στο πλαίσιο ενός άλλου διεθνούς οργανισμού, του Συμβουλίου της Ευρώπης- εξακολουθεί μέχρι σήμερα να αποτελεί πηγή έμπνευσης κατά την ενωσιακή νομοπαρασκευαστική διαδικασία. Το καταληκτικό κείμενο της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ, σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στις ποινικές διαδικασίες, αποτελεί τρανό παράδειγμα επιρροής του όλου συστήματος της ΕΣΔΑ.

Οι διατάξεις του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, για την χρηστή απονομή της δικαιοσύνης, καθώς και του άρθρου 5 ΕΣΔΑ, για την προσωπική ελευθερία και ασφάλεια, αποτέλεσαν τη βάση για την έκδοση πληθώρας αποφάσεων από το ΕΔΔΑ, οι οποίες μόνο ενδεικτικά θα μπορούσαν να αναφερθούν στην παρούσα. Ο ρόλος του δικαιοδοτικού αυτού οργάνου απεδείχθη στην πορεία των ετών αποφασιστικός για την ομογενοποίηση της ερμηνείας της Σύμβασης και τον εμπλουτισμό της με νέα

¹⁶³ Ο. Τσόλκα, ό.π., 2020, σελ. 4 επ.

δικαιώματα¹⁶⁴. Στην προκειμένη περίπτωση οι πτυχές του δικαιώματος ενημέρωσης αναγνωρίζονται κυρίως από τη νομολογία του ΕΔΔΑ, η οποία και υπήρξε κεφαλαιώδους σημασίας, καθώς εμπλούτισε έτι περαιτέρω το κείμενο της ΕΣΔΑ με προβλέψεις που δεν υφίσταντο σε αυτήν και επηρέασε σημαντικά τους συννομοθέτες της Ένωσης.

Βασισμένο εξ ολοκλήρου στο σύστημα της ΕΣΔΑ, το κείμενο της Οδηγίας αντανakλά μεν δικές τις προβλέψεις και πορίσματα της νομολογίας του ΕΔΔΑ, αλλά βαίνει πέραν αυτής παρέχοντας ένα υψηλότερο επίπεδο προστασίας. Η Οδηγία δεν αρκείται στη ρητή κατοχύρωση του δικαιώματος ενημέρωσης καθ' εαυτού, αντίθετα αναγνωρίζει την ύπαρξη επιμέρους πτυχών του, για τις οποίες αφιερώνει ξεχωριστό άρθρο, δίνοντας τους έτσι τη δέουσα σημασία.

Από το περιεχόμενο των άρθρων αυτών παρατηρείται ότι σε πολλά σημεία η διατύπωση παραπέμπει στα ανωτέρω αναφερθέντα άρθρα της ΕΣΔΑ, αλλά εμπλουτίζεται με περισσότερα στοιχεία, τα οποία στην ουσία συγκεκριμενοποιούν το περιεχόμενο του δικαιώματος, καθιστώντας έτσι πιο εύκολη και κατανοητή την ερμηνεία και εφαρμογή του από τους εφαρμοστές του δικαίου. Στα ουσιώδη αυτά στοιχεία εντάσσονται προβλέψεις για τον χρόνο και τρόπο παροχής της ενημέρωσης, καθώς και για την ποιότητα αυτής. Ο ενωσιακός νομοθέτης επιδιώκοντας την καθιέρωση ενός minimum προστασίας, μέσω της θέσπισης κοινών ελάχιστων κανόνων για το δικαίωμα ενημέρωσης στις ποινικές διαδικασίες, και λαμβάνοντας πάντα υπόψη τη δικονομική αυτονομία των κρατών μελών, επεμβαίνει σε βαθμό που ενισχύει τα εθνικά συστήματα και αναβαθμίζει τη θέση των υπόπτων και κατηγορουμένων.

Έτσι, προσδιορίζει τον χρόνο άσκησης των επιμέρους δικαιωμάτων δίνοντας βάση στις ιδιαιτερότητες των διαφόρων σταδίων της ποινικής διαδικασίας, αλλά δεν οριοθετεί επακριβώς το χρονικό διάστημα εντός του οποίου πρέπει να έχει παρασχεθεί η ενημέρωση για το εκάστοτε δικαίωμα, όπως έχει εκτεθεί στις αντίστοιχες ενότητες. Ομοίως, σε ό,τι αφορά τον τρόπο παροχής της ενημέρωσης, ο ενωσιακός νομοθέτης περιορίζεται στην παροχή της «σε απλή και κατανοητή γλώσσα», λαμβάνοντας ειδική μέριμνα για τα πρόσωπα που δεν κατανοούν τη γλώσσα της διαδικασίας, καθώς και για εκείνα που παρουσιάζουν κάποιον παράγοντα ευπάθειας, χωρίς να ορίζει ρητά τη

¹⁶⁴ Γ. Σταυρόπουλος, Η επίδραση της ΕΣΔΑ στην ελληνική έννομη τάξη, Εισήγηση στο 16^ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Εταιρίας Δικαστικών Μελετών, 21.10.2017, διαθέσιμο στο: <https://www.constitutionalism.gr/stavropoulos-esda-elliniki-ennomi-taxi/>.

δικονομική διαδικασία παροχής της ενημέρωσης, σεβόμενος έτσι την δικονομική αυτονομία των κρατών μελών. Οι αναφορές δε σε «δεόντως λεπτομερή» ενημέρωση, σε πρόσβαση «στο σύνολο του αποδεικτικού υλικού», με σοβαρές μόνο εξαιρέσεις, αναδεικνύουν έτι περαιτέρω το επίπεδο προστασίας που καθιερώνεται με την Οδηγία.

Με άλλα λόγια, ο ενωσιακός νομοθέτης θέτει μια κατώτατη βάση προστασίας του δικαιώματος ενημέρωσης, αφήνοντας όμως το περιθώριο στα κράτη μέλη για την αυστηροποίηση αυτού. Συγχρόνως, η κατώτατη αυτή βάση συμβαδίζει με το σύστημα της ΕΣΔΑ σε αρκετά σημεία, αλλά στο σύνολο της υπερέχει ποιοτικά αυτής. Η διαπίστωση αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι τα άρθρα της Οδηγίας οριοθετούν το περιεχόμενο του δικαιώματος, καλύπτουν σημαντικούς παράγοντες σχετικά με την εφαρμογή των δικαιωμάτων και περιλαμβάνουν προβλέψεις οι οποίες δεν αντιστοιχούν σε αυτές του συστήματος της ΕΣΔΑ.

Το τελευταίο αντιμετωπίζει ορισμένα ζητήματα αποσπασματικά, και άλλα μεμονωμένα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με τα δικονομικά δικαιώματα, το οποίο εντοπίζεται με αναφορά σε ένα πάντα ειδικότερο δικαίωμα, για παράδειγμα ως δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με την πρόσβαση σε δικηγόρο. Στο ίδιο πλαίσιο το δικαίωμα γνώσεως της κατηγορίας, κατοχυρώνεται στο κείμενο της ΕΣΔΑ, αλλά δεν εξάγονται από τη νομολογία του ΕΔΔΑ γενικά εφαρμοστέοι κανόνες σχετικά με τον χρόνο και τρόπο παροχής της ενημέρωσης. Ειδικότερα δε ζητήματα, όπως είναι η ενημέρωση για τη μεταβολή της κατηγορίας δεν απαντούν καν στο κείμενο της ΕΣΔΑ, ενώ άλλα, όπως η πρόβλεψη παροχής εγγράφου δικαιωμάτων δεν συνάγονται ούτε από τη νομολογία του ΕΔΔΑ¹⁶⁵.

Επομένως, ενόψει των ανωτέρω, η Οδηγία εγγυάται την ορθότερη εφαρμογή του δικαιώματος ενημέρωσης και των επιμέρους δικαιωμάτων, μειώνοντας τον κίνδυνο αυθαιρεσιών από τις κρατικές αρχές και διασφαλίζοντας και τα λοιπά δικονομικά δικαιώματα του κατηγορουμένου, των οποίων προϋπόθεση αποτελεί το δικαίωμα ενημέρωσης. Στο πλαίσιο αυτό, το νομικό σύστημα της ΕΕ, σε αντίθεση με το αντίστοιχο της ΕΣΔΑ, καθιερώνει μέσα από ένα πλέγμα διατάξεων στις ιδρυτικές συνθήκες, αρχές, θεσμούς, και διαδικασίες που διασφαλίζουν την αποτελεσματική εφαρμογή της Οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών και αναδεικνύουν τη «*συμβιωτική σχέση*» μεταξύ ενωσιακού και εσωτερικού ποινικού

¹⁶⁵ S. Cras, L. De Matteis, ό.π, 2013, σελ. 32.

δικαίου¹⁶⁶. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η δυνατότητα επίκλησης μιας οδηγίας-υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις- παρά την έλλειψη ενσωμάτωσης της από το κράτος μέλος, ως έχει υποχρέωση κατά το άρθρο 4 παρ. 3 ΣΕΕ, καθώς και η διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής κατ' άρθρο 267 ΣΛΕΕ, της οποίας γίνεται ευρεία χρήση στα περισσότερα κράτη μέλη.

1.2 Σε σχέση με την «Εθνική Νομοθεσία»

Όπως έχει γίνει αντιληπτό από τις επιμέρους ενότητες για την ενσωμάτωση του δικαιώματος ενημέρωσης των υπόπτων και κατηγορουμένων στην ελληνική έννομη τάξη, ο εθνικός νομοθέτης είχε διαμορφώσει ήδη ένα πλέγμα προστασίας αυτού, τόσο στην προδικασία, όσο και στην κύρια διαδικασία. Βέβαια, το επίπεδο προστασίας του δικαιώματος ήταν ελλιπές σε σχέση με αυτό της Οδηγίας και έχρηζε συμπλήρωσης.

Πριν την τροποποίηση του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας το έτος 2019, παρατηρείτο ότι, ενώ αναγνώριζε και κατοχύρωνε στα άρθρα 96 έως 105 σημαντικά δικονομικά δικαιώματα για τους υπόπτους και κατηγορουμένους, δεν περιλάμβανε το δικαίωμα ενημέρωσης των προσώπων ως προς όλα αυτά, κάτι το οποίο τους στερούσε την αποτελεσματική άσκησή τους. Ούτε προβλεπόταν η χορήγηση Εγγράφου Δικαιωμάτων, ώστε να αντισταθμιζόταν κατ' αυτό τον τρόπο η μη κατοχύρωση του δικαιώματός ενημέρωσης.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μάλιστα η αντιμετώπιση του δικαιώματος σιωπής από τον εθνικό νομοθέτη και την ελληνική νομολογία. Το εν λόγω δικαίωμα δεν συγκαταλεγόταν στα δικονομικά δικαιώματα των άρθρων 96 έως 105, αλλά προέκυπτε από το άρθρο 273 παρ. 2 εδ. β' και δεν αναγνωριζόταν στις κρατικές αρχές υποχρέωση γνωστοποίησης αυτού στον κατηγορούμενο. Επρόκειτο για μια συνειδητή επιλογή του νομοθέτη, ο οποίος δεν επιθυμούσε να γίνει κατάχρηση του δικαιώματος σε βάρος της αναζήτησης της αλήθειας¹⁶⁷. Στο πλαίσιο αυτό η νομολογία των εθνικών δικαστηρίων είχε καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η άσκηση του εναπόκειται στην ελεύθερη βούληση του κατηγορουμένου¹⁶⁸.

¹⁶⁶ Ο. Τσόλκα, Δ. Αρβανίτης, ό.π., 2021, σελ. 11-14.

¹⁶⁷ Η. Αναγνωστόπουλος, ό.π., 2017, σελ. 145-148.

¹⁶⁸ Ibid.

Ως προς τις λοιπές πτυχές του δικαιώματος ενημέρωσης ο Κώδικας εμφάνιζε ουσιώδεις ελλείψεις. Σε αρκετά σημεία δηλαδή δεν προέκυπτε κατά τρόπο σαφή η παροχή του δικαιώματος, αλλά συναγόταν έμμεσα και λογικώς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το άρθρο 31 παρ. 2 ΚΠοινΔικ, πριν την τροποποίηση αυτού το 2019, όπου δεν γινόταν αναφορά στο δικαίωμα του υπόπτου να λαμβάνει γνώση για την αξιόποινη πράξη για την οποία καλείτο να παράσχει εξηγήσεις, έστω στο βαθμό που αυτή είχε εξειδικευθεί από τις αστυνομικές αρχές στο πρώιμο αυτό στάδιο της ποινικής διαδικασίας. Συναγόταν ωστόσο λογικώς, καθώς κατά τον Αναγνωστόπουλο¹⁶⁹ δεν έφερε την ιδιότητα του υπόπτου γενικώς και αορίστως, αλλά βάσει κάποιων στοιχείων, τα οποία ο διενεργών την εξέταση όφειλε να του γνωστοποιήσει. Ομοίως, ζητήματα που αφορούν τον χρόνο παροχής της ενημέρωσης με έμφαση στο άμεσο και έγκαιρο αυτής και του τρόπου παροχής της ενημέρωσης δεν διατυπώνονταν ρητώς και κατά τρόπο εξασφαλιστικό του δικαιώματος.

Επομένως, είναι σαφές ότι με την Οδηγία διασφαλίζεται πλέον σε επίπεδο εθνικό η ρητή κατοχύρωση του δικαιώματος ενημέρωσης και των πτυχών του, σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας, προβλέπεται η χορήγηση Εγγράφου Δικαιωμάτων και συμπληρώνονται κενά στο εθνικό δίκαιο, σχετικά με τον χρόνο και τρόπο παροχής της ενημέρωσης. Ουσιαστικά οι προβλέψεις της Οδηγίας εγγυώνται την αποτελεσματικότερη άσκηση του δικαιώματος και εναπόκειται στις κρατικές αρχές και τα εθνικά δικαστήρια να συμβάλουν έτι περαιτέρω σε αυτό.

2. Η προστιθέμενη αξία της νομολογίας του ΔΕΕ

Από την τελική διαμόρφωση του κειμένου της Οδηγίας παρατηρείται ότι παρουσιάζεται με ευκρίνεια το τι προστατεύεται και ως ποιο βαθμό. Ο ενωσιακός νομοθέτης αφιέρωσε για κάθε επιμέρους δικαίωμα ένα ξεχωριστό άρθρο στο οποίο συμπεριέλαβε σημαντικές προβλέψεις για το περιεχόμενο του δικαιώματος, τον χρόνο και τρόπο άσκησης αυτού, καθώς και ειδικότερα ζητήματα, όπως είναι για παράδειγμα η μεταβολή της κατηγορίας και ο περιορισμός της πρόσβασης στη δικογραφία.

Παρ' όλα αυτά, όπως πολλές φορές έχει ειπωθεί, η Οδηγία αποσκοπεί στην θέσπιση ενός ελάχιστου επιπέδου προστασίας, αφήνοντας στα κράτη μέλη ένα

¹⁶⁹ Η. Αναγνωστόπουλος, ό.π., 2017, σελ. 144.

σημαντικό περιθώριο αναβάθμισης και αυστηροποίησης των προβλέψεων της κατά την ενσωμάτωσή τους. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τη δικονομική αυτονομία των κρατών μελών και, ιδίως τη διαφορετικότητα των ποινικών δικονομικών συστημάτων τους, είχε ως αποτέλεσμα ορισμένα σημεία της Οδηγίας να παραμένουν αδιευκρίνιστα και να χρήζουν ερμηνείας. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα όλων αποτελεί το ζήτημα του χρόνου παροχής της ενημέρωσης. Ο ενωσιακός νομοθέτης απαιτεί μεν την αμεσότητα ως προς όλα τα επιμέρους δικαιώματα ενημέρωσης, αλλά δεν καθορίζει το εναρκτήριο χρονικό σημείο, παρά μόνο το απώτατο χρονικό σημείο παροχής αυτής. Στην περίπτωση δε του δικαιώματος πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας ακόμη και το στοιχείο αυτό δεν είναι ευκρινές, όπως έχει εκτεθεί και στην αντίστοιχη ενότητα, με αποτέλεσμα η γλωσσική απόδοσή του να διαφέρει από κράτος σε κράτος.

Στο πλαίσιο αυτό το ΔΕΕ έρχεται να «φωτίσει» όλα εκείνα τα σημεία που εμφανίζουν ασάφειες και να άρει την αβεβαιότητα των εφαρμοστών του δικαίου κατά την πρακτικά εφαρμογή του δικαιώματός. Ήδη, έχει διαμορφωθεί σχετική νομολογία, όπως έχει εκτεθεί και αναλυθεί στις επιμέρους ενότητες της παρούσας, η οποία δίνει έμφαση στα ζητήματα του χρόνου και τρόπου παροχής της ενημέρωσης, του περιεχομένου εν γένει του δικαιώματος, καθώς και του πεδίου εφαρμογής της Οδηγίας.

Ο ρόλος του ΔΕΕ αποδεικνύεται για ακόμη μια φορά καθοριστικός σε ό,τι αφορά την ορθή ερμηνεία και εφαρμογή του δικαιώματος, καθώς και στην ευρύτερη προσπάθεια δημιουργίας και διατήρησης ενός γνήσιου χώρου ποινικής δικαιοσύνης. Αυτό βεβαίως προϋποθέτει και τη συμμετοχή των εθνικών δικαστηρίων των κρατών μελών. Εναπόκειται σε αυτά να προάγουν το διάλογο με το ΔΕΕ, μέσω της υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων, ώστε να αναδειχθούν και άλλα ζητήματα ερμηνείας και εφαρμογής του δικαιώματος και να εξαιρεθούν σε εθνικό επίπεδο τα εμπόδια άσκησής του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

1. Η. Αναγνωστόπουλος, Δικαιώματα των κατηγορουμένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Οι οδηγίες 2010/64/ΕΕ, 2012/13/ΕΕ, Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2017.
2. Γ. Αργυρός, 2015, Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Εσωτερικής Αγοράς: Οι Θεμελιώδεις Οικονομικές Ελευθερίες, (ηλεκτρ. βιβλ.), Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/4169>.
3. Α. Καρράς, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη 5^η Έκδοση, Αθήνα 2017.
4. Ι. Κυριτσάκη, Η πρακτική εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης στο πεδίο της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις, ΠοινΔικ 2009/759.
5. Μ. Καϊάφα- Γκμπάντι, σε: Μ. Καϊάφα- Γκμπάντι/Θ. Παπακυριάκου, Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2019.
6. Ν. Κανελλοπούλου-Μαλούχου, Η χειραφέτηση της Ευρώπης, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2012.
7. Ν. Κανελλοπούλου-Μαλούχου, άρθρο 52 παρ. 3, πλαγ. 63, σε: Ε. Σαχπεκίδου/Χ. Ταγαράς, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2020.
8. Χ. Μυλωνόπουλος, Το Ευρωπαϊκό Ποινικό Δίκαιο μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, διαθέσιμο στο:
<http://www.mylonopoulos.gr/publication/article/49/to-eyropaiko-poiniko-dikaio-meta-ti-synthiki-tis-lisavonas.html>.
9. Δ. Παπαγιάννης, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016.
10. Εμμ. Περάκης, Η προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ μετά την συνθήκη της Λισαβόνας: Μια προσέγγιση υπό το πρίσμα της αυτονομίας της ενωσιακής έννομης τάξης, ΕΕΕυρΔ 1:2010.

11. Γ. Σταυρόπουλος, Η επίδραση της ΕΣΔΑ στην ελληνική έννομη τάξη, Εισηγήση στο 16ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Εταιρίας Δικαστικών Μελετών, 21.10.2017, διαθέσιμο στο: <https://www.constitutionalism.gr/stavropoulos-esda-elliniki-ennomi-taxi/>.
12. Σ. Σπηλιάκος, άρθρο 6, σε: Λ. Κοτσαλής, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου & Ποινικό Δίκαιο, Ερμηνεία και εφαρμογή των άρθρων 1-10 ΕΣΔΑ, Επιμ. Λ. Κοτσαλής, Νομική Βιβλιοθήκη 2014.
13. Ο. Τσόλκα, σε: Ο. Τσόλκα/Δ. Αρβανίτης, Εισαγωγικές Παρατηρήσεις Άρθρα 1-13 Ν. 4489/2017, Ειδικοί Ποινικοί Νόμοι, Ευρωπαϊκή Εντολή Έρευνας (Ι), Επιμ. Σ. Παύλου/ Θ. Σάμιος, Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2021, πλαγ. 44-45.
14. Ο. Τσόλκα, Αμοιβαία αναγνώριση ποινικών αποφάσεων και προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων εντός του «χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης» της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΠοινΧρ ΞΗ/2018.
15. Ο. Τσόλκα, Το τεκμήριο αθωότητας και η συμμετοχή του κατηγορουμένου στην ποινική διαδικασία: Επί της Οδηγίας 2016/343/ΕΕ και του εσωτερικού νόμου ενσωμάτωσης (Κεφάλαιο Β' Ν. 4596/2019), Η Ποινική Δικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης Τάσεις και Προκλήσεις, 8^ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινολόγων, Νομική Βιβλιοθήκη 2020.
16. Ο. Τσόλκα, άρθρο 48 παρ. 2, πλαγ. 35, σε: Ε. Σαχπεκίδου/Χ. Ταγαράς, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2020.
17. Ο. Τσόλκα, Σημειώσεις μαθήματος «Βασικές έννοιες και θεσμοί του Ευρωπαϊκού Ποινικού Δικαίου, Α' Εξάμηνο, ΠΜΣ «Ευρωπαϊκό Ποινικό Δίκαιο και Πολιτική», έτος 2020.
18. Κ. Φράγκος, Online κατ' άρθρο ερμηνεία Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, Sakkoulas-Online.gr.

B. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

19. S. Allegrezza, V. Covolo (edited by), *Effective Defence Rights in Criminal Proceedings. A European and Comparative Study on Judicial Remedies*, Giustizia Penale Europea, Wolters Kluwer Italia.
20. S. Alegre, M. Leaf, *Mutual Recognition in European Judicial Cooperation: A step too far too soon? Case study-the European Arrest Warrant*, *European Law Journal*, Vol. 10, No. 2, March 2004.
21. D. Brodowski, *European Criminal Justice-From Mutual Recognition to Coherence*, σε: *20 Year Anniversary of the Tampere Programme Europeanisation Dynamics of the EU Area of Freedom, Security and Justice*, European University Institute, Italy 2019.
22. S. Cras, L. De Matteis, *The Directive on the Right to Information, Genesis and short Description*, *Eucrim* 1/2013.
23. *Fair Trials*, Legal Experts Advisory Panel, *Roadmap practitioners' tools: Right to information directive, the letter of rights, right to information on the accusation, right of access to the case file, witnesses & other non-suspects*, Europe 2015.
24. D. Giannouloupoulos, *Improperly Obtained Evidence in Anglo-American and Continental Law*, Hart Publishing 2019.
25. D. J. Harris, M. O' Boyle, Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, 2014.
26. M. Harms, P. Knauss, *Das Prinzip der gegenseitigen Anerkennung in der strafrechtlichen Rechtssetzung der Europäischen Union – Eine Zwischenbilanz*, σε: *Festschrift für Claus Roxin zum 80. Geburtstag am 15. Mai 2011*, edited by Bernd Schünemann, Christian Jäger and et al., Berlin, New York: De Gruyter, 2011.
27. *Legal Experts Advisory Panel, Roadmap practitioners' tools: Right to information directive, the letter of rights, right to information on the accusation, right of access to the case file, witnesses & other non-suspects*, *Fair Trials Europe* 2015.

28. V. Mitsilegas, *The Principle of Mutual Recognition in European Criminal Law*, σε: *Η Ποινική Δικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης Τάσεις και Προκλήσεις*, 8^ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων, Νομική Βιβλιοθήκη 2020.
29. V. Mitsilegas, *20 Years from the Tampere. The Constitutionalisation of Europe's Area of Criminal Justice*, σε: *20 Year Anniversary of the Tampere Programme Europeanisation Dynamics of the EU Area of Freedom, Security and Justice*, European University Institute, Italy 2019.
30. K. Nikolaidis, G. Shaffer, *Transnational Mutual Recognition Regimes: Governance without Global Government*, *Law and Contemporary Problems* 68 (2005).
31. A. Pivaty, *Article 7 of the Directive 2012/13/EE on the Right to Information in Criminal Proceedings: A Missed Opportunity to Ensure Equality of Arms in Pre-trial Proceedings?* *European Journal of Crime Criminal Law and Criminal Justice*, 2019.
32. S. Ruggeri, *Human Rights in European Criminal Law, New Developments in European Legislation and Case Law after the Lisbon Treaty*, Springer 2015.
33. T. Rafaraci, R. Belfiore, *EU Criminal Justice Fundamental Rights, Transnational Proceedings and the European Public Prosecutor's Office*, Springer 2019.
34. T. Spronken, G. Vermeulen et al, *EU Procedural Rights in Criminal Proceedings*, Maklu Publishers 2009.
35. A. Tsagkalidis, *Directive 2012/13/EE on the Right to Information in Criminal Proceedings*, ERA seminar, Krakow 2017, link: http://www.era-comm.eu/procedural_safeguards/kiosk/pdf/2017/Article_Right_to_Information.pdf
36. Van Puyenbroeck, L., & Vermeulen, G. *Towards minimum procedural guarantees for the defence in criminal proceedings in the EU*, *International and Comparative Law Quarterly*, 60(4), Cambridge Journals, 2011.
37. Vermeulen, L. Van Puyenbroeck, *Approximation and mutual recognition of procedural safeguards of suspects and defendants in criminal proceedings throughout the European Union*, *EU and International Crime Control. Topical Issues*, 2010, διαθέσιμο στο:

<https://www.researchgate.net/publication/294583256> Approximation and mutual recognition of procedural safeguards of suspects and defendants in criminal proceedings throughout the European Union.